journal of
e-ISSN 2757-7031

Erciyes Akademi
dergisi

Cilt/Issue 37 Sayı/Number 4 Aralık/December 2023



https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi
erciyesakademi@erciyes.edu.tr

ERCİYES AKADEMİ

e-ISSN: 2757-7031

yıl / year: 2023 *cilt / volume: 37* *sayı / issue: 4*

Uluslararası hakemli bilimsel dergi

An international peer-reviewed scientific journal

İletişim Adresi / Communication Address

Erciyes Üniversitesi

Nuri-Zekiye Has Enstitüler Binası

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Melikgazi / KAYSERİ

https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi

erciyesakademi@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erciyes Akademi adıyla yayına devam etmektedir.

ERCİYES AKADEMİ

Dergi Sahibi / Owner
Prof. Dr. Fatih ALTUN (Erciyes Üniversitesi Rektörü)

Editör / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)

Editör Yardımcısı / Co-Editor
Arş. Gör. Mustafa YILMAZ (Erciyes Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Xavier RICHET (Sorbonne Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KAVAS (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZCAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Josef PABLONSKY (Prag Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK (Avrasya Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Zorona NIKITOVIĆ (İşletme ve Girişimcilik Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergenekon SAVRUN (Ufuk Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors
Doç. Dr. İfakat Banu AKÇEŞME (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Remzi AYDIN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilay AKGÜN AKAN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Galip ÖNER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Yakup ZİYAALP (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Onur TOK (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Cavidan YEMEZ (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Deniz AY (Erciyes Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors
Arş. Gör. Dr. Pembe ÜLKER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Erdal Kaan TOPRAKKALE (Erciyes Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Language Editors
Fransızca - Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Almanca - Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS (Abdullah Gül Üniversitesi)
Rusça - Öğr. Gör. Dr. Tamara TANASHEVA (Erciyes Üniversitesi)
İngilizce - Öğr. Gör. Göktuğ YÜCEL (Erciyes Üniversitesi)

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü AKDOĞAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Meltem Seba ÖZTURAN
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan AYDIN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. M. Xavier RICHET
Sorbonne Üniversitesi -Fransa

Prof. Dr. Eyyup YARAŞ
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Nurekenova GULNARA
Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi -Kazakistan

Prof. Dr. Alper ASLAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Hava SELÇUK
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Timur VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Josef JABLONSKY
Prag Ekonomi Üniversitesi -Çekya

Prof. Dr. Serdar PİRTİNİ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK
Avrasya Milli Üniversitesi -Kazakistan

Prof. Dr. Feyzan GÖHER VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Efzeleddin ESGER
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan

Doç. Dr. Zorona NIKITOVIĆ
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan

Doç. Dr. Recep ÖZKAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Leman SÜLEYMANOVA
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan

Doç. Dr. Vladimir RİSTANOVİC
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan

Doç. Dr. Arzu MEMMODOVA
Bakü Devlet Üniversitesi -Azerbaycan

Doç. Dr. Burak GÖKBULUT
Yakındoğu Üniversitesi -KKTC

Doç. Dr. Cihat KÖKSAL
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS
Abdullah Gül Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz SÖNMEZ
Erciyes Üniversitesi

Dr. Ganna KHARLAMOVA
Kiev Üniversitesi -Ukrayna

Dr. Elvira BOLAT
Bournemouth Üniversitesi -İngiltere

Dr. Muhammed Ali NASIR
Leeds Business School- İngiltere

Dr. Eduard Alexandru STOICA
Lucian Blaga Üniversitesi-Romanya

Dr. Öğr. Üyesi Tarık DOĞRU
Florida State Üniversitesi –ABD

EDİTÖR'DEN

Saygıdeğer okuyucularımız,

Erciyes Akademi Dergisi'nin 2023 yılı son sayısı ile tekrardan sizlerle olmaktan mutluluk duyuyorum. Dergimizin Aralık sayısında, dinler tarihinden turizme, uluslararası ticaretten coğrafyaya, gazetecilikten finansa kadar oldukça geniş konu yelpazesine sahip farklı üniversitelerden farklı dillerde ele alınmış birçok makale sizleri beklemektedir.

Dergimizin bu sayısında yer alan makalelerin ilgili alanlara yönelik yaygın etki oluşturmasını ve katkı sağlamasını diliyorum. Yayına ve yayıncıya değer veren anlayışımız ve yayıncılık ilkelerine bağlı kalarak gönüllü olarak yürüttüğümüz çalışmalarımızda, değerlendirmeleri ile bizlere katkıda bulunan değerli hakemlerimiz başta olmak üzere bütün editör kuruluna ve siz kıymetli okuyucularımıza teşekkür ediyorum.

Son olarak, 2023 yılı Şubat ayında geniş bir coğrafyamızı etkileyen deprem felaketinde kaybettiğimiz bütün vatandaşlarımızı rahmetle anıyor, 2024 yılının ülkemize, devletimize ve milletimize hayırlar getirmesini diliyorum.

Destek ve katkılarınız ile yeni yılda yeni sayılarımızda buluşabilmek ümidiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN

Editör

Amaç ve Kapsam

Erciyes Akademi, sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaştıkları bilimsel bir platform oluşturmayı ve bilimsel etik çerçevesinde sosyal bilimlerin her alanında literatüre özgün katkılar yapan makale, kitap kritiği, çeviri, derleme gibi bilimsel çalışmaları yayımlayarak sosyal bilimlerde bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Erciyes Akademi sosyal bilimlerin her alanında (eğitim bilimleri, ilahiyat, iletişim bilimleri, coğrafya, tarih, dilbilim, psikoloji, antropoloji, felsefe, filoloji, müzikoloji, güzel sanatlar, sosyoloji, arkeoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal hizmet, siyaset bilimi, uluslararası çalışmalar, iş yönetimi, uygulamalı ekonometri, uygulamalı istatistik, hukuk, kamu yönetimi, işletme, maliye, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe öğretimi) bilimsel çalışmalara Türkçe, İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca dillerinde yer veren uluslararası hakemli bir dergidir.

Erciyes Akademi 1987 yılından beri düzenli olarak yayımlanan, uluslararası alan indekslerinde taranan, hakemli, açık erişimli, elektronik bir dergidir. Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir yayınlanır. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Aim and Scope

Erciyes Akademi aims to comprise a scientific platform for academics who desire to share their knowledge, notions, findings and researches with colleagues while contributing to the accumulation of knowledge in Social Sciences by publishing scientific studies such as articles, book critics, translations and reviews that make original contributions to the literature within the framework of scientific ethics.

The journal welcomes articles from all the fields of social sciences (Economics, Sociology, Political Science, Business, History, Turkish Language and Literature, Turkish Language Teaching, Philosophy, Geography, Educational Sciences, Law, Art History, Archeology, Communication Sciences, Linguistics, Music, Fine Arts, Tourism, International Relations, Finance, International Trade and Finance, Public Administration, Labor Economics, Theology, and other related fields) in Turkish, English, German, Russian and French.

Erciyes Akademi, first published in 1987, is an open-access, biannual (June and December) published and peer-reviewed scientific journal. All responsibility of the studies published belongs to the author(s)

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXED BY		*Başlangıç tarihi / Since*
1.	***DOAJ*** *(Directory of Open Access Journals)*	14.05.2020
2.	***Ebsco (Humanities International Index)***	30.01.2018
3.	***Sobiad***	01.01.2017
4.	***DRJI*** *(Directory of Research Journals Indexing)*	04.08.2016
5.	***Index Copernicus***	30.05.2016
6.	***Index Islamicus***	16.05.2015

DERGİNİN TARİHÇESİ

Derginin Önceki Adı	**ISSN**	**eISSN**	**Yıl**
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1300-1582	2148-8657	1987 - 2020

Yazım Kuralları

1.Dergimizde Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça dillerinden herhangi birinde yazılmış makaleler yayımlanır. Makalelerde hem Türkçe hem İngilizce başlık bulunmalıdır. Başlıklar sonrasında en az 150, en çok 250 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet; en az 3 en fazla 5 adet "anahtar kavramlar" (keywords) bulunmalıdır. **Makale başlıkları 20 kelimeyi ve makalelerin tamamı ise tablo, şekil ve kaynakça dâhil olmak üzere toplam 30 sayfayı aşmamalıdır.**

2.Dergi'ye gönderilen **makalelerin içerisinde hiçbir yerde yazar(lar)ın kimlik bilgileri doğrudan veya dolaylı olarak geçmemelidir.** Çalışmanın tezden üretilmesi, proje destekli olması, kongrede sunulması gibi bilgiler -makale kabul edildiği takdirde- hakem süreci tamamlandıktan sonra editörlük tarafından eklenecektir. Makale başvurusu esnasında "Teşekkür" kısmında veya "Editöre Not" kısmında bu bilgilere yer verilebilir.

3.Değerlendirmek üzere gönderilen makaleler ön kontrol sürecinde yazım kurallarına uygunluk ve benzerlik kontrolünün ardından değerlendirilmek üzere 3 hakeme gönderilecektir. Makalelerin yayına kabul edilebilmeleri için en az 2 hakemin olumlu görüşü gereklidir.

4.İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Kaynaklara yapılan atıflar, metnin içinde parantez içerisinde APA 7 referans sistemine göre yapılmalıdır. Metin içerisinde açıklanmak istenen kimi hususlarla ilgili açıklamalar sayfa altı dipnotu şeklinde belirtilebilir ve bu türden dipnotların sayısal olarak birbirini izlemesi gerekmektedir. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

6. Makalelerdeki tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, tablo ve şekillere ait kaynaklar tablonun hemen altına yazılmalıdır.

7.Yararlanılan kaynaklar sonucun devamında sola hizalanmış "**Kaynakça**" başlığı altında verilmelidir. Kaynakça biçim kurallarına ve metin içi atıf yöntemlerine dair örnekler en altta sıralanmıştır.

8.Gönderilen makaleler Microsoft WORD 2010 veya daha üst bir versiyonda yazılmalı ve aşağıdaki kurallara göre düzenlenmelidir:

Kenar Boşlukları	Üst ve Alt: 3 cm ǀ Sol ve Sağ: 2 cm
Yazıtipi	Palatino Linotype
Yazıtipi Boyutu	Özet: 10 ǀ Metin: 10,5
Satır Aralığı	1,08 cm
Paragraf Aralığı	Önce 0 sonra 8 nk
İlk satır girintisi	1 cm
Metin hizalaması	İki yana yaslı
Kaynakça	Asılı 1 cm girintili, tek satır aralığında, önce 3 sonra 3 nk

9. 2020 yılı itibariyle Dergimizde **APA (American Psychological Association) 7. Sürüm** referans sistemine geçilmiştir. Gönderilecek olan makalelerin APA 7. Sürüm temel kaynak gösterme kuralları dikkate alınarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. APA haricinde referans sistemi kullanılan veya tam olarak APA sistemine göre düzenlenmemiş makaleler değerlendirme sürecine alınmadan yazara iade edilecektir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1439-1459	*Araştırma Makalesi / Research Article* DİYARBAKIR BAKIRCILIĞI VE DİYARBAKIR BAKIRCILAR ÇARŞISI'NDAKİ MUHTELİF BAKIR ÖRNEĞİ DİYARBAKIR COPPERSMITH AND VARIOS COPPER SAMPLES IN DİYARBAKIR COPPER BAZAAR **Emine KIZILASLAN**
1460-1476	*Araştırma Makalesi / Research Article* HIRİSTİYANLIKTA TESLİS İNANCI VE TESLİS KARŞITLIĞ TRINITY BELIEF AND OPPOSITION TO TRINITY IN CHRISTIANITY **Elif AKKAVAK & Mustafa ÜNAL**
1477-1501	*İnceleme Makalesi / Review Article* ŞEHİR COĞRAFYASI AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA: İSTANBUL İKİTELLİ'DE YERLEŞMENİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ A RESEARCH IN THE POINT OF URBAN GEOGRAPHY: THE ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF THE SETTLEMENT İN İKİTELLİ İSTANBUL **Hatice AKYÜZ & Mehmet Akif CEYLAN**
1502-1516	*Araştırma Makalesi / Research Article* SANAT TEMELLİ BİR ARAŞTIRMA: NARSİSİZM OLGUSUNUN SANAT YAPITINA YANSIMASI AN ART-BASED RESEARCH: THE REFLECTION OF NARCISSISM ON ARTWORK **Güneş KALAN & Aygül AYKUT**
1517-1534	*Araştırma Makalesi / Research Article* PİYANO EĞİTİMİNDE ESERLERİ BAŞLANGIÇ AŞAMASINDAN İTİBAREN EZBERLEYEREK ÇALIŞMANIN OLUŞTURDUĞU TEKNİK VE MÜZİKAL SORUNLAR TECHNICAL AND MUSICAL PROBLEMS IN PIANO EDUCATION ARISING FROM PRACTISING PIECES BY MEMORY STARTING AT THE BEGINNING **Emine Filiz YİĞİT**
1535-1565	*Araştırma Makalesi / Research Article* SOMUT OLMAYA KÜLTÜREL MİRASLARA YÖNELİK YARATICI TURİZM UYGULAMALARI: PASİNLER LAVAŞI ÖRNEĞİ CREATIVE TOURISM PRACTICES FOR INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE EXAMPLE OF PASİNLER LAVASH **Uğur AKDU & Bedreddin BOZTOPRAK**

1566-1585	*Araştırma Makalesi / Research Article* MÜTEVEKKLİK DÖNEMİ EHL-İ BEYT POLİTİKALARI AHL AL-BAYT POLICIES OF THE MUTAWAKKIL PERIOD **Zehra ŞAHİN & Muharrem AKOĞLU**
1586-1609	*Tez Özeti / Thesis Summary* GAZETECİLİK HABER ÜRETİM PRATİKLERİ AÇISINDAN EŞİK BEKÇİLİĞİ KAVRAMI VE YENİ BİR EŞİK OLARAK SEO HABERCİLİĞİNİN TÜRK BASININDAKİ SUNUMU THE CONCEPT OF THRESHOLD WATCHING IN TERMS OF JOURNALISM NEWS PRODUCTION PRACTICES AND THE PRESENTATION OF SEO JOURNALISM AS A NEW THRESHOLD IN THE TURKISH PRESS **Ali ÜNLÜ & Hakan AYDIN**
1610-1624	*Araştırma Makalesi / Research Article* I. SÜLEYMAN'IN SEKİZİNCİ SEFERİ: KARABOĞDAN EIGHTH CAMPAIGN OF SULEYMAN I: KARABOGHDAN **Funda DEMİRTAŞ**
1625-1638	*Araştırma Makalesi / Research Article* ENUMA ANU-ENLİL KEHANET SERİSİ IŞIĞINDA ESKİ ÇAĞ MEZOPOTAMYA İNSANININ DEPREM ALGISI EARTHQUAKE PERCEPTION OF ANCIENT MESOPOTAMIAN PEOPLES IN THE LIGHT OF THE PROPHECY SERIES ENUMA ANU ENLIL **Harun DUMAN**
1639-1662	*Araştırma Makalesi / Research Article* EBU'L HASAN EL-ÂMİRÎ'NİN EĞİTİM VE ÖĞRETİM ANLAYIŞI EBU'L HASAN EL-AMİRİ'S UNDERSTANDING OF EDUCATION AND TRAINING **Fuat AKPINAR**
1663-1679	*Derleme / Compilation* ERGEN İNTİHARLARINA YÖNELİK OKUL TEMELLİ MÜDAHALELERİN İNCELENMESİ EXAMINING SCHOOL BASED INTERVENTIONS FOR ADOLESCENT SUICIDES **Muhammet Emir AKYOL**

1680-1702	*Araştırma Makalesi / Research Article* ÖRGÜT YAPISI VE İHRACAT PERFORMANSI İLİŞKİSİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABET ÜSTÜNLÜĞÜNÜN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: MOBİLYA İHRACATI YAPAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA REGULATORY ROLE OF SUSTAINABLE COMPETITIVENESS IN THE RELATIONSHIP OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND EXPORT PERFORMANCE: A RESEARCH ON FURNITURE EXPORTING ENTERPRISES **Mustafa Emrah MUTLU & Necla Öykü İYİGÜN**
1703-1724	*Araştırma Makalesi / Research Article* HAFIZLIK EĞİTİMİNİN BİREYİN DUYGU DURUMUNA ETKİSİ THE EFFECT OF HIFZ TRAINING ON THE EMOTIONAL STATES OF INDIVIDUALS **Mustafa ULU & Zeynep BAKAÇ**
1725-1756	*Araştırma Makalesi / Research Article* KONYA ETNOGRAFYA MÜZESİNDE YER ALAN BAZI CİCİM HEYBE DOKUMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ON SOME CICIM SADDLE WEAVINGS IN KONYA ETHNOGRAPHY MUSEUM **Havva Nur ÇUHADAR & Sebahattin SAMUR**
1757-1781	*Araştırma Makalesi / Research Article* CÂHİLİYE DEVRİ ARAP ŞİİRİNDE EŞ OLARAK KADIN ALGISI PERCEPTION OF WOMEN AS WIWES IN THE ERA OF JĀHILIYA ARABIC POETRY **Mehmet YILMAZ**
1782-1799	*Araştırma Makalesi / Research Article* TÜRKİYE SELÇUKLU DÖNEMİ İPEK YOLU'NDA KAYSERİ KAYSERİ IN TURKEY'S SELJUK PERIOD SILK ROAD **Dilber USUL**
1800-1819	*Araştırma Makalesi / Research Article* FRANSA, İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE UYGULANMAKTA OLAN İLKÖĞRETİM YABANCI DİL ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI COMPARISON OF PRIMARY SCHOOL FOREIGN LANGUAGE CURRICULUM IMPLEMENTED IN FRANCE, ENGLAND AND TURKEY **Mehmet Fatih URGEL & Recep ÖZKAN**

1820-1851	*Araştırma Makalesi / Research Article* DİYARBAKIR GELENEKSEL EVLERİ MİMARİSİNİ LİNDERMAYER SİSTEMLERİ İLE YENİDEN YAZMA REWRITING THE ARCHITECTURE OF TRADITIONAL HOUSES OF DYARBAKIR WITH LINDENMAYER SYSTEMS **Mizgin GÖKÇE SALIK & F. Demet AYKAL**
1852-1870	*Araştırma Makalesi / Research Article* ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA 59. VENEDİK BİENALİ VE SANATÇI ÇALIŞMALAR WITHIN THE SCOPE OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY 59TH VENICE BIENNALE AND ARTIST WORKS **Ayşe GÜNGÖR Dİ SAVİNO**
1871-1897	*Tez Özeti / Thesis Summary* İNTERNET TABANLI TELEVİZYONA GEÇİŞ SÜRECİNDE İZLEME PRATİKLERİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ THE CHANGE AND TRANSFORMATION IN WATCHING PRACTICES DURING THE TRADITION TO INTERNET BASED TELEVISION: THE CASE OF ERCIYES UNIVERSITY STUDENTS **Özgür ASLAN & Hülya ÖZTEKİN**
1898-1912	*Araştırma Makalesi / Research Article* TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU İLE ENFLASYON İLİŞKİSİNE FOURIER KANITLAR FOURIER EVIDENCE ON THE RELATIONSHIP OF EXCHANGE RATE AND INFLATION IN TÜRKİYE **Meral ÇABAŞ**
1913-1932	*Araştırma Makalesi / Research Article* SAKARYA NEHRİ VADİSİNDEKİ SERACILIK FAALİYETLERİNİN ZAMANSAL VE MEKÂNSAL DEĞİŞİMİNDE ETKİLİ OLAN COĞRAFİ FAKTÖRLER (SÖĞÜT, BİLECİK) GEOGRAPHICAL FACTORS AFFECTING TEMPORARY AND SPATIAL CHANGE OF GREENHOUSE CULTIVATION IN SAKARYA RIVER VALLEY (SÖĞÜT, BİLECİK) **Ebubekir KARAKOCA & Arda BAY**
1933-1952	*Araştırma Makalesi / Research Article* SOSYAL MEDYADA ÖZ-TİKSİNMEYLE İLGİLİ PAYLAŞIMLARIN TEMATİK İÇERİK ANALİZİ THEMATIC CONTENT ANALYSIS OF SOCIAL MEDIA POSTS ON SELF-DISGUST **Öznur ÖNCÜL DEMİR**

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REVIEWERS
Yıl/Year: 2023 Cilt/Volume: 37 Sayı/Issue: 4

Erciyes Akademi Dergisi Editörlüğü, Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan ve aşağıda isimleri yer alan hakemlere teşekkürü bir borç bilir.
We gratefully acknowledge the contribution of the following reviewers who reviewed papers for this issue of our Journal.

Abdurrahman GÜLMEZ	Gümüşhane Üniversitesi
Adem GÜNEŞ	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Ahmet Emin SEYHAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ahmet Selim BAYSAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Ali KOÇ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ali TÜRKER	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Aşkay Nur ATASEVER	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ayhan Afşin ÜNAL	Erciyes Üniversitesi
Ayşe ALDEMİR	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Büşra SARIKAYA	Türk Alman Üniversitesi
Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	Ordu Üniversitesi
Çiğdem BASKICI	Başkent Üniversitesi
Duygu ULUSOY YILMAZ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Efe YEŞİLDURAK	Sakarya Üniversitesi
Eda ERİŞ KIZGIN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Elif ULU	Ege Üniversitesi
Ercan ÇALIŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Erkan TAŞKIRAN	Düzce Üniversitesi
Eser ÇALIKUŞU	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Evren ATIŞ	Kastamonu Üniversitesi
Evrim ÇAĞLAYAN	Karabük Üniversitesi
Fatmanur ALİBEKİROĞLU	Çukurova Üniversitesi
Figen BEYHAN	Gazi Üniversitesi
Gözde OĞUZBALABAN	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Hakan ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Hamit SALİHOĞLU	Mardin Artuklu Üniversitesi
Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ	Selçuk Üniversitesi
Harun KORUNUR	Munzur Üniversitesi
Hüseyin ALGUR	Giresun Üniversitesi
İbrahim GÖKBURUN	Pamukkale Üniversitesi
İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Kurbani Geyik	Yozgat Bozok Üniversitesi

Lokman ZOR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mehmet DALKILIÇ	Kayseri Üniversitesi
Mehmet UMUR	Erciyes Üniversitesi
Mehmet Zeki AYDIN	Marmara Üniversitesi
Mine TOPÇUBAŞI	Geze Teknik Üniversitesi
Muhammet KARAAĞAÇ	Sinop Üniversitesi
Murat TURGUT	Selçuk Üniversitesi
Mustafa Güçlü	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Kemal ÖZKUL	Giresun Üniversitesi
Mustafa Naci KULA	Uludağ Üniversitesi
Mustafa ÖCAL	Bağımsız Araştırmacı (PhD)
Müjde AYDOĞDU	İnönü Üniversitesi
N. Müge SELÇUK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Nazife Özge BEŞER	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Nurullah ORUÇ	Atatürk Üniversitesi
Oktay BAŞAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Onur Başar ÖZBOZKURT	Tarsus Üniversitesi
Ömer CİDE	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Ömer Faruk YÜCEL	İnönü Üniversitesi
Özkan ÖZTÜRK	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Özlem ATAK DOĞAN	Erciyes Üniversitesi
Pelin ESMERGÜL	Kırıkkale Üniversitesi
Rabia DEMİR	Özyeğin Üniversitesi
Pınar BEŞEVLİ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Rafet AYDIN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Raziye Çiğdem ÖNAL	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Reşat GEÇEN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Sahure YARİŞ	Dicle Üniversitesi
Sema CİVAN GÖKKAYA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Serap ERÇİN KOÇER	Uşak Üniversitesi
Sevcan SARİBAŞ	Anadolu Üniversitesi
Şaban NAZLIOĞLU	Pamukkale Üniversitesi
Şeyma AY ARÇIN	Pamukkale Üniversitesi
Tamer ÖZLÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Temel TOPAL	GiresunÜniversitesi
Yakup GÖÇEMEN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yasin İPEK	Kayseri Üniversitesi
Yasin TOPALOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Yaşar ZORLU	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yiğit KARABULUT	Batman Üniversitesi

Zehra DURSUN	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Zeynep GÜRLER	Düzce Üniversitesi

ERCİYES AKADEMİ, 2023, 37(4), 1757-1781
https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1372531

CÂHİLİYE DEVRİ ARAP ŞİİRİNDE EŞ OLARAK KADIN ALGISI

Mehmet YILMAZ[a]

Öz

Bu çalışmanın konusu karı-koca ilişkisi bağlamında bir eş olarak kadın algısının Câhiliye dönemi Arap şiirine yansımalarıdır. Problemi ise günümüze ulaşan Câhiliye dönemi Arap şiirinde yer alan örnek beyitler çerçevesinde dönemin Arap toplumlarındaki karı-koca ilişkilerinin kadın özelinde sorgulanmasıdır. Çalışma konusu beyitler Câhiliye dönemi Arap toplumlarında bir eş olarak kadın algısını, karı-koca ilişkilerini ve davranış biçimlerini yakından tanıma bakımından önem arz etmektedir. Her ne kadar Câhiliye dönemi Arap toplumları, Câhiliye şiiri ve kadını ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa bile söz konusu çalışmalarda konuların tabiatı gereği bir eş olarak dönemin kadın algısı hususunda detaylara inilmemiş ve satır aralarında bazı özelliklere değinmekle yetinilmiştir. Çalışmamızı ayrıcalıklı kılan husus, Câhiliye devri Arap şiirlerinde yer alan örneklerden hareketle karı-koca ilişkisi, sadakatsizlik ve kıskançlık, eşten yakınma ve ölen kocanın ardından ağıt yakma gibi ince detaylardır. Karı-koca arasında sevgi ve saygı esasına dayalı ilişki, kocadan uzun süre haber alınamaması durumunda kadının yeniden evlenmeye zorlanması, kadına kaba davranılması ve zor kullanılması, kadının ikna yoluyla sorun çözmesi, sorunlu kadını boşama, sadakatsiz kadın tarafından kocaya komplo kurulması, sadakatsiz kadının koca tarafından öldürülmesi, kadının iktidarsız kocaya sadakatsiz davranması, kocanın hayatında başka kadın olabileceği şüphesiyle kadının kıskançlık krizine girmesi, kadının kocayı hicvetmesi ve ölen kocanın ardından mersiye okuması gibi detaylar örneklendirilmiştir. Çalışmada nitel yöntem tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Öncelikle konunun daha iyi anlaşılması amacıyla literatür değerlendirmesi yapılmış ve alanla ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. Ardından arka plan mahiyetinde Câhiliye dönemi Arap toplumunda kadının yeri hakkında özet bilgiler verilmiştir. Daha sonra tespit edilen örnek beyitler yorumlanmış ve farklılıklara dikkat çekilmiştir. Sonuç bölümünde varılan kanaatlere yer verilmiştir.
Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Câhiliye devri, Câhiliye Arap şiiri, Kadın eş, Karı-koca ilişkisi.

❋ ❋ ❋

PERCEPTION OF WOMEN AS WIWES IN THE ERA OF JĀHILIYA ARABIC POETRY

Abstract

The subject of this study is the reflections of the perception of women as wives in the context of husband-wife relationship on Jāhiliya Arabic Poetry. The problem is the guestioning of the husband-wife relationships in the Arab societies of the Jāhiliya period specfically for women within the framework of the sample couplets in the Arap poetry of Jāhiliya. The example couplets, the subject of the study, are important for getting to

[a] Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, myilmaz93@hotmail.com
Makale Geliş Tarihi: 07.09.2023, Makale Kabul Tarihi: 04.12.2023

know closely the perception of women as wives, husband-wife relationships and their behaviors in Jāhiliya Arap societies. Although ther are studies on Jāhiliya Arab societies, Jāhiliya poetry and women, these studies lacked details about perception of wiwes as women and only mentioned general features due to the nature of the subjects in it. The interesting approaches and fine details reflected in the couplets such as the husband-wife relationship, infidelity and jealousy, complaining about the spouse and lamenting after the deceased husband, makes this study prominent. Relationship between husband and wife based on love and respect, forcing the woman to remarry if no news is heard from the husband for a long time, rude treatment of the woman, violence agains woman, solving problems through persuasion by the wife, divorcing troubled woman, setting trap for the husband by unfaithful woman, killing unfaithful woman by the husband, to be into a jealousy crisis because of the suspicion that her husband may have another woman in his life, to satirize her husband and to eleg him after his death, details such as are exemplified. Document analysis, one of the qualitative method techniques, was used in the study. First, a literature review was conducted to better understand the subject, and the studies related to the field were briefly mentioned. Then, as a background, summary information about the place of wiwes in the Arab society of Jāhiliya is provided. Then, the sample couplets identified were interpreted and the differences were pointed out. The opinions are summarised in the conclusion part of the study.
Keywords: Arabic Language and Rhetoric, the era of Jāhiliya, Jāhiliya Arabic poetry, Wife, Husband-wife relationship.

❋ ❋ ❋

Giriş

Diğer canlılarda olduğu gibi insanoğlu da türünün devamını ancak dişi ve erkek birlikteliğiyle sürdürmek durumundadır. Fıtrat gereği kadın ve erkek hayatta karşılaşacakları zorlukların üstesinden birlikte gelmeye elverişli olacak biçimde yaratılmışlardır. Fiziksel bağlamda daha güçlü olan erkek, aile adı verilen sosyal doku içerisinde aile bireylerini koruma ve ihtiyaçlarını karşılama içgüdüsüyle hareket etmektedir. Buna mukabil bir eş ve anne olarak kadın, şefkatiyle, sevgisiyle ve merhametiyle aile bireylerini kuşatmaktadır. Küçüklerin gelişimlerini sağlıklı yürütebilmek amacıyla çoğu zaman fedakârlıklarda bulunmaktadır. Bazı zamanlar hayatın normal akışının dışına çıkılmakta ve kadın ile erkek arasında çatışmalar baş göstermektedir. Beklentiler ve çıkar çatışmaları tahammül sınırlarını aşabilmekte ve birliktelikler sonlandırılabilmektedir. Savaşlarda düşman eline esir düşme veya rızık temin etmek amacıyla gurbete çıkma gibi farklı nedenlere dayalı ayrılıklar da söz konusudur. Hal böyle olunca duygusal bağlamda birbirlerine yakın olan eşler, iç dünyalarında özlem, aşk ve hüzün türünden duygu yoğunlukları yaşayabilmektedirler. Kuşkusuz bu durum her toplumda olduğu gibi Câhiliye devri Arap toplumu için de geçerlidir. Zira insanoğlu ilk ataları Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın genleriyle kodlanmıştır.

Câhiliye devrinde şair ruhlu kimseler farklı konumlarda yaşadıkları duygu yoğunluklarını beyitlere yansıtma çabası içerisinde olmuşlardır. Günümüze ulaşan Câhiliye devri Arap şiirlerinde bir eş olarak kadın algısının yansımalarına da rastlanmaktadır. Kuşkusuz Câhiliye toplumlarında eş olarak kadın algısının şiir diline yansımaları dönemin kadına bakış açısını yakından tanıma bağlamında önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Câhiliye devri Arap şiirlerinde bir eş olarak kadın algısı konu edinmiştir. Her ne kadar Ahmed Muhammed el-Âmirî tarafından "Sūratu'l-mer'e fi'ş-şi'ri'l-cāhilī vehmu'l-ustūra ev ustūratu'l-hakīka" başlıklı makale, Mursî Reşid tarafından "Remziyyetu'l-mer'e fi'ş-şi'ri'l-cāhilî" başlıklı makale, Nasruddîn İbrâhîm Ahmed Huseyn tarafından "Mekānetu'l-mer'e ve ishāmātuhā fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-kadīm" başlıklı makale, Hamit Salihoğlu tarafından "Cahiliye Dönemi Evsiye Şiir Ekolü" başlıklı makale, 'İyâd Zidâm Vefâ tarafından "Sūratu'l-mer'e fi'ş-şi'ri'l-cāhilī İmruu'l-Kays unmūzecen" başlıklı Yüksek Lisans tezi, Mehmet Şirin Aladağ tarafından "Cahiliye ve İslam Dönemi Şiirinde İçerik" başlıklı Yüksek Lisans tezi, Nur Gökhan tarafından "Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını" başlıklı Yüksek Lisans tezi ve Tarık Nefis tarafından "Cahiliye Dönemi Şiirinde ve Nesrinde Ahlak Kültürü" başlıklı Yüksek Lisans tezi gibi çalışmalar yapılmış olsa bile ilgili çalışmalarda konuların tabiatı gereği kadın farklı zaviyelerden incelenmiştir. Çalışmamızda ise örnek beyitler çerçevesinde eş olarak kadın algısının Câhiliye devri özelinde Arap şiirlerine yansımaları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Câhiliye devri Arap toplumunda kadının yeri hakkında özet bilgi verilmiştir. Ardından Câhiliye devri Arap şiirine eş özelinde kadınla ilgili yansımaları karı-koca ilişkisi, sadakatsizlik ve kıskançlık, geçimsiz eşten yakınma ve kocanın ardından mersiye okuma gibi alt başlıklarda incelenmiştir.

A. CÂHİLİYE ARAP TOPLUMUNDA KADININ YERİ

Câhiliye devri Arap toplumu temelde kabile sistemine dayalı bedevî bir toplumdur. Kabile sistemi babadan oğula geçen gelenek ve görenekler manzumesinin kurallara dönüştürülmüş halidir. Bu sebeple her kabile gelişen olaylar karşısında farklı yaklaşımlar sergileyebilmiştir (en-Neccâr, 1995, s. 25). Kabile mensubu her erkek, gelenek ve görenek dışında davranışlarına yön verecek herhangi bir engel veya kural tanımamıştır. Bir başka ifade ile erkek, çöl hayatının enginliklerinde alabildiğince özgür yaşamıştır. Ancak kabilenin savaşa maruz kalması veya baskına uğraması gibi zor durumlarda kabileyi var gücüyle savunmakla yükümlü tutulmuştur (Nâs, 1973, s. 107-110). Hal böyle olunca Câhiliye devri Arap toplumunda erkekler kadınlara kıyasla fazla itibar sahibi olmuşlardır (el-Hûfî, 1963, s. 163). Kadınlar ise ait oldukları sosyal sınıfa göre farklı türden muamelelere maruz bırakılmışlardır. Baskınlarda veya savaşlarda ele geçirilme ve cariye sınıfına ilhak edilme durumları da söz konusu olmuştur. Bu ve benzer türden anlayışların iç içe olduğu Câhiliye devri Arap toplumunda bazı kadınlar hatırı sayılır konumlarda iken diğerleri itibarsızlaştırılmışlar veya zor şartlarda yaşam mücadelesi vermeye zorlanmışlardır. Bu bakımdan Câhiliye devri Arap toplumunda kadınları özgürler ve cariyeler olmak üzere iki farklı sosyal sınıf içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Özgür kadınlar siyasal, sosyal ve ekonomik açılardan hatırı sayılır konumda olmuşlardır (el-'Atrakcî, 2002, 29; Muhennâ, 2007, s. 18). Tedmür melikesi Zennûbe (öl. ?/?) ve Sebe' kraliçesi Belkıs (öl. ?/?) gibi çok sayıda kadın ismi yönetimde söz sahibi olmuştur (el-Hâşimî, 1960, s. 56). Erkeklerle birlikte önemli anlaşmalara katılan kadınlar da söz konusu olmuşlardır (el-Hûfî, 1963, s. 537). er-Rakkâş (öl. ?/?), Ümmü Kırfe (öl. ?/?) ve Secâh (öl. ?/?) gibi ordulara komuta etmiş kadın isimlerine de rastlanmaktadır (el-Hûfî, 1963, s. 435). Saygın ailelere mensup kadınlar kendilerine sığınan kaçak kimseleri himayeleri altına alma hakkına sahip olmuşlardır. Kadınların sahip oldukları bu türden hatırı sayılır konum sebebiyle hanedanlardan ve eşraftan bazı kimseler annelerinin adlarıyla anılmayı kendileri için övünç

vesilesi olarak görmüşlerdir (el-Hâşimî, 1960, s. 55). Kadınların küçük düşürülmesi kabileler arasında savaş sebebi sayılmıştır (Bek vd., 1961, s. 324). Baskın ve savaş gibi tehlike arz eden durumlarda kadınları savunabilmek ve düşman eline esir düşmelerine engel olabilmek erkekler için övünme sebebi addedilmiştir (en-Nahhâs, 1973, s. 677; et-Tebrîzî, 1992, s. 171, 172).

Özellikle saygın ailelere mensup kızlar refah içinde yaşamışlar, ipek dokuma elbiseler giymişler ve zümrüt ve yakut gibi kıymetli taşlarla süslenmişlerdir (A'şâ, 1950, s. 95). Müstakbel koca adaylarını seçme ve evlendikten sonra aralarında sorun çıkması halinde kocalarını boşama hakkına sahip olmuşlardır (el-İsfahânî, s. 20; Ebû 'Ali Nebîl, 1998, s. 21). Kocaların şahsî hayatlarını kendi hayatlarından bir parça olarak gördüklerinden kocalarının davranışlarını kontrol altında tutmuşlar ve kontrolsüz mal harcama gibi durumlarda dikkatli olmaları yolunda kendilerine uyarılarda bulunmuşlardır (ed-Dabbî, 1942, s. 30). Hayatını tehlikeye atacak türden davranış sergileyen koca, eşi tarafından paylanmıştır (el-Asma'î, 1998, s. 41, 42). Eğlence düşkünü ve içki bağımlısı kocaya eşi tarafından sınırlama getirilmiştir. (el-Hâşimî, 1960, s. 59).

Kadınlar ev işleriyle uğraşmışlar, çocuk yetiştirmişler, kıyafet dikmişler, yemek pişirmişler, çadır dokumuşlar, yün eğirmişler ve konukları ağırlamışlardır (el-Hansâ', 2004, s. 7; el-'Afîfî, 1932, s. 85; el-Hâşimî, 1960, s. 64, 65). Saygın ailelerde çoğu defa ev işlerini hizmetçiler ve cariyeler yürütmüşlerdir. Kadınlar evin ve ev sahibinin saygınlığını korumuşlardır (el-Hâşimî, 1960, s. 63). Sosyal etkinliklerde eğlence amaçlı def, davul ve zurna gibi çalgı aletleri kullanmışlardır (el-'Afîfî, 1932, s. 85).

Kadınlar erkeklerle birlikte savaşlara katılmışlar, öldürülen yakınlarının intikamını almaları için erkekleri düşman karşısında cesaretlendirmişler, savaşçılara yiyecek ve içecek taşımışlar ve yaralıları tedavi etmişlerdir (el-Hansâ', 2004, s. 32, 33; el-Hûfî, 1963, s. 433). Savaşlarda ve baskınlarda düşman tarafından ele geçirilebilecekleri yolunda endişe duyduklarından tehlike anında kendilerini savunacaklarına dair kocalardan söz almışlardır (ez-Zevzenî, 1992, s. 125).

Câhiliye devri Arap toplumunda kadınlardan oluşan bir diğer sosyal sınıf cariyelerdir. Cariyeler, yağmalamalar, baskınlar ve savaşlar sırasında ele geçirilen ve meta gibi köle pazarlarından satın alınan köle kadınlardır. Saygın ailelere mensup kadınlar ileride fidye talep etme ve esir değiş tokuşunda pazarlık aracı yapılmaları amacıyla savaşlar ve baskınlar sırasında özellikle hedef alınmışlardır (el-Hûfî, 1963, s. 464). Sayıları pek fazla olduğundan civar ülkelerden köle pazarlarına sevk edilen cariyeler de söz konusu olmuştur (el-Hâşimî, 1960, s. 246).

Bu sebeple bazı aileler ileride düşmana esir düşme ve namuslarına leke sürülme ihtimaline karşı kız çocuklarını canlı olarak toprağa gömmüşlerdir (Dayf, 1960, s. 72). Cariyeler, hizmetçilik yapma, yemek pişirme, su taşıma, çadır kurma, çamaşır yıkama, odun toplama ve hayvan otlatma gibi beden gücüne dayalı ağır işlerde çalıştırılmışlardır (el-Hâşimî, 1960, s. 63; el-Hûfî, 1963, s. 503). Hayat kadını ve içki satılan meyhanelerde virtüöz olarak çalıştırılan cariyeler de söz konusu olmuştur (el-Hûfî, 1963, s. 506; Dayf, 1960, s. 72). Kişi, sahip olduğu çok sayıda cariyelerle mehir ödemeksizin evlenebilmiştir (el-Hûfî, 1963, s. 488). Cariye sınıfının maruz kaldığı onur kırıcı muamelelere tahammül edemeyip hayatına son veren cariyelere de rastlanmıştır (el-Hûfî, 1963, s. 483, 484).

B. CÂHİLİYE ARAP ŞİİRİNDE BİR EŞ OLARAK KADIN

Her devrin olduğu gibi Câhiliye devrinin de kendine has şartları söz konusudur. Sözgelimi, kabileler arasında sıklıkla yaşanan baskınlar ve savaşlar sebebiyle Câhiliye devri Arap toplumunda çok sayıda cariyeye kolaylıkla ulaşılabilmiştir. Bu bakımdan erkek, dilediği kadar cariyeye sahip olabilmiş ve sayısız kadınla evlenebilmiştir. Câhiliye devri Arap toplumunun bu türden yaşam şartları, kadını eşinin sadece kendi eşi olmadığı düşüncesine sevk edeceğinden kıskanma, nefret etme, sevme ve âşık olma gibi karmaşık duyguları iç içe yaşamaya itmesi beklenen bir durumdur.

1. Karı-Koca İlişkisi

Câhiliye devri Arap toplumunda genel anlamda evlilik, neslin devamı, güzide ve güçlü evlatlara sahip olma, kabileler arasındaki düşmanlıkları sıhriyet bağı ile giderme, konuklara hizmet etme ve ev işlerini yürütme gibi amaçlarla yapılmıştır. Bu sebeple kadına değer verilmiş ve "Kadın kahraman değil evin çiçeğidir." (el-Hâşimî, 1960, s. 166) söylemi geliştirilmiştir. Günümüze ulaşan Câhiliye devri Arap şiirlerinde de eşler arasındaki ilişkinin genel anlamda sevgi ve saygı esasına dayalı olduğuna işaret eden göstergelere rastlanmaktadır. Sözgelimi, Câhiliye şairi Zu'l-Isba' el-'Advânî (öl. 600), eşi Reyyâ (öl. ?/) ile aralarındaki sevgi ve saygı esasına dayalı ideal aile ilişkisini şu ifadelerle beyitlere yansıtmıştır (ed-Dabbî, 1942, s. 161, 162; Zu'l-Isba' el-'Advânî, 1973, s. 88):

يَـا مَنْ لِقَلْـبٍ شَـــدِيـدِ الْـهَمِّ مَـحْـزُونِ أَمْسَـــــى تَـذَكَّـرَ رَيَّـا أُمَّ هَـارُونِ
أَمْسَـــى تَـذَكَّرَهَـا مِنْ بَعْـدِ مَـا شَـــحَطَـتْ وَالـدَّهْـرُ ذُو غِـلَـظٍ حِـيـنـاً وَذُو لِـيـنِ
فَـإِنْ يَكُنْ حُبُّهَـا أَمْسَـــى لَنَـا شَـــجَنـاً وَأَصْـــبَـحَ الـوَأْيُ مِـنْـهَـا لَا يُـوَاتِـيـنِـي
فَقَـدْ غَنِينَـا وَشَـــــــمْـلُ الـدَّهْرِ يَجْمَعُنَـا أُطِـيـعُ رَيَّـا وَرَيّـا لَا تُـعَـاصِـــيـنِـي
نَـرمِـي الْـوُشَـــاةَ فَـلَا نُـخْـطِـي مَـقَـاتِـلَـهُمْ بِصَـــادِقٍ مِـنْ صَـــفَـاءِ الْـوُدِّ مَـكْـنُـونِ

Hârûn'un annaesi Reyyâ'yı her daim hatırlayan pek kaygılı ve hazin bir kalbe sahip Ey (bahtsız adam)!

Gözden ırak olduktan sonra her daim onu hatırından çıkarmayan! Zaman ise, bazen katı bazen de yumuşaktır.

Bu sebeple tutkusu bizde hüzün halini almış ve bulunduğu vaatler artık beni bulmuyorsa.

Zaman bizi bir araya getirirken birlikte mutlu mesut yaşamıştık. Ben Reyyâ'yı dinlerdim o da bana karşı gelmezdi.

Laf taşıyan dedikoduculara (asaletimizde) gizli samimi ve duru muhabbetle karşılık verdiğimiz. (Böylece iftiralarını) boşa çıkarmada yanılmadığımız (hatıralar).

Beyitlerden şairin bilinmeyen bir nedenle eşi Reyyâ'dan ayrı kaldığı ve uzun süre kendisinden haber alamadığı anlaşılmaktadır. Şair, eşine özlem duymakta, akşama kadar eşini düşünmekte ve geçmişte yaşadıkları hatıralarla teselli bulmaya çalışmaktadır. Şair, çok sevdiği Reyyâ'ya geçmişte değer vermiş ve sözünü dinlemiştir. Reyyâ da şaire saygısızlık etmemiş ve sevgisine misliyle karşılık vermiştir. Elbet bu durum, karı-koca ilişkilerinde sevgi ve saygıdan ödün vermediklerine işaret eden

göstergelerdendir. Dahası aralarını bozmaya çalışan dedikoduculara da iyi muamelede bulunmak suretiyle asil duruş sergilemişler ve ideal karı-koca görüntüsü vermişlerdir.

Câhiliye devri Arap şairi el-Mutelemmis (öl. 560 veya 580) ile eşi Umeyme (öl. ?/?) arasında geçtiği öne sürülen beyitler de ikili arasındaki sevgi ve saygı esasına dayalı ilişkiye örnek gösterilecek mahiyettedir. el-Mutelemmis, yurdundan ve ailesinden uzun süre ayrı kalmıştır. Yakınları şairin vefat etmiş olabileceği ve geri dönme ihtimali bulunmadığı kanaatine varmışlardır. Bu sebeple Umeyme'ye evlenmesi ve yeniden yuva kurması için baskı yapmaya başlamışlardır. Umeyme, ısrarla baskılara karşı çıksa da sonunda kendi halkından biriyle evlenmeye mecbur bırakılmıştır. Düğün töreni hazırlanmış ve çalgı aletleri eşliğinde geç vakitlere kadar eğlenceler tertiplenmiştir. Tam da bu sırada el-Mutelemmis çıkagelmiştir. Olup biteni öğrenmiş ve Umeyme'ye ulaşmaya çalışmıştır. Umeyme'yi gözyaşları içerisinde şu beyti okurken bulmuştur (Şeyho, 1991, s. 334):

أَيَـا لَـيْـتَ شِـــعْـرِي وَالْـحَـوَادِثُ جَـمَّـةٌ بِـأَيِّ بِـلَادٍ أَنْـتَ يَـا مُـتَـلَـمِّـسُ

Talihsizlikler üst üste iken hangi diyarlardasın sen ah keşke bir bilebilsem! Be Mutelemmis!

el-Mutelemmis, cevap olarak şu beyti okumuştur:

بِـأَقْـرَبِ دَارٍ يَـا أُمَـيْـمَـةُ فَـاعْـلَـمِـي وَمَـازِلْـتُ مُشْـتَـاقـاً إِذَا الرَّكْـبُ عَرَّسُـوا

En yakın yerdeyim Ey Umeyme! Bilesin. Halk eğlendiği sırada (dahi) sana hala hasretim.

O sırada damat adayı el-Mutelemmis ile Umeyme arasında geçenleri duymuş ve ikilinin karı-koca olduklarını anlamıştır. Bu şartlarda evli bir kadınla yuva kurmaya gönlü razı gelmemiş ve oradan ayrılmıştır.

Görüleceği üzere beyitler, uzun süre ayrı kalınsa bile eşler arasındaki güçlü sevgi bağına, saygıya ve vefa duygusuna delalet etmektedir. Aynı zamanda Câhiliye devri Arap toplumunda kadınının, sevmediği erkekle evlenmek istemediğine de işaret etmektedir. Öte yandan erkeğin düğün merasimi kurulsa bile evleneceği kadının bir başkasıyla evli olduğunu veya kendisine sevgi beslemediğini fark etmesi durumunda evliliği reddettiğine de işaret etmektedir.

Câhiliye devri Arap toplumunda eşlere sert davranan ve eşlerin görüşüne itibar etmeyen erkeklere de rastlanmaktadır. Sözgelimi şair eş-Şenferâ (öl. 525-550 arası) eşinin görüşüyle hareket etmeyi erkeklikle bağdaştırmamış ve bu durumla övünerek beyitte şöyle demiştir (eş-Şenferâ, 1996, s. 61):

وَلَا جُـبَّـأٍ أَكْـهَـى مُـرِبٍّ بِـعِـرْسِـــهِ يُطَـالِـعُـهَـا فِـي شَـــأْنِـهِ كَـيْـفَ يَـفْـعَـلُ

Karısının (dizinden) ayrılmayan ve işini nasıl yapacağını karısına danışan ahmak ve korkak da değilim.

Hal böyle olmakla birlikte eş-Şenferâ, eşinin sahip olduğu vakar, iffet ve el açıklığı gibi özellikleri takdir etmiş ve beyitlerde şunları söylemiştir (eş-Şenferâ, 1996, s. 30-34):

لَقَدْ أَعْجَبَتْنِي لَا سُقُوطاً قِنَاعُهَا إِذَا مَا مَشَتْ، وَلَا بِذَاتِ تَلَفُّتِ
تَبِيتُ، بُعَيْدَ النَّوْمِ، تُهْدِي غَبُوقَهَا لِجَارَتِهَا إِذَا الْهَدِيَّةُ قَلَّتِ
تَحُلُّ، بِمَنْجَاةٍ مِنَ اللَّوْمِ، بَيْتَهَا إِذَا مَا بُيُوتٌ بِالْمَذَمَّةِ حُلَّتِ
كَأَنَّ لَهَا فِي الْأَرْضِ نِسْياً تَقُصُّهُ عَلَى أَمِّهَا وَإِنْ تُكَلِّمْكَ تَبْلَتِ
أُمَيْمَةُ لَا يُخْزِي نَثَاهَا حَلِيلَهَا إِذَا ذُكِرَ النِّسْوَانُ عَفَّتْ وَجَلَّتِ
إِذَا هُوَ أَمْسَى آبَ قُرَّةَ عَيْنِهِ مَآبَ السَّعِيدِ لَمْ يَسَلْ: أَيْنَ ظَلَّتِ
فَدَقَّتْ، وَجَلَّتْ، وَاسْبَكَرَّتْ، وَأُكْمِلَتْ فَلَوْ جُنَّ إِنْسَانٌ مِنَ الْحُسْنِ جُنَّتِ
فَبِتْنَا كَأَنَّ الْبَيْتَ حُجِّرَ فَوْقَنَا بِرَيْحَانَةٍ رِيحَتْ عِشَاءً وُطُلَّتِ

Beni şahsına hayran bıraktı. Yürürken (aceleci olmadığından) örtüsü başından düşmez. Sağa sola da bakmaz.

Azığını gece uykudan hemen önce komşusuna hediye eder (kış mevsiminde yiyecek bulmak zorlaştığı vakit) hediye(leşme)ler azaldığında.

(Pek cömert olduğundan) evine azarlanmadan girer. Evlere azarlanmalarla girilirken.

Sanki yolda bir şey düşürmüş de aramaya odaklanmış gibi (vakarla yürür). Seninle konuştuğunda da sözü uzatmaz.

Umeyme, kocasının yüzünü şanıyla kara çıkarmayan bir (eştir). Kadınlardan söz edildiğinde o iffet sahibidir saygındır.

(Kocası) akşam vakti mutlu kimse misali huzurla (eve) döner. (Umeyme gün boyu evinden çıkmadığından) "Nerede kaldı?" diye sormaz.

Hem (Umeyme) narindir, âlicenaptır, selvi boyludur ve kusursuzdur. O kadar ki bir kimse güzellik açısından kusursuz olsaydı (elbet Umeyme) olmuştu.

Sanki ev, (keskin kokunun yayıldığı) yatsı vaktinde bizi reyhan kokusu ve çise ile kuşatmış gibi geçirdik geceyi.

eş-Şenfera örneğinde görüleceği üzere beyitler Câhiliye devri Arap toplumunda bir eş olarak kadında aranan ve takdir edilen özellikler hakkında ipuçları vermektedir. Buna göre ideal eş yolda yürürken utanma duygusu ağır bastığından örtüsünü korumakta, dikkat çekmemek için yitirdiği bir şeyi aramaya odaklanmış kimse gibi sağa sola bakmadan yürümekte, yabancılarla gereğinden fazla konuşmamakta, yiyecek bulmanın zor olduğu soğuk kış günlerinde komşusuyla yiyeceğini paylaşmakta, kötü söz getirecek davranışlardan uzak durmakta ve eşinin evde bulunmadığı vakitlerde evden dışarı çıkmamaktadır. Elbet bu türden hasletlere sahip eşlerin, kocaları tarafından takdir edilmeleri ve saygıyla karşılanmaları beklenecek bir durumdur. Bu sebeple meşhur edebiyat eleştirmeni el-Asma'î, (öl. 216/831) kadınların iffeti ve aileyi gözetmeleri hususunda söylenen en güzel sözlerin eş-Şenferâ'ya ait beyitler olduğunu öne sürmüştür (ed-Dabbî, 1942, s. 109).

Kocasının sorumsuz hareket ettiğini ve hayatını tehlikeye attığını düşünen kadın endişeye kapılmakta ve kocasına dikkatli olması için uyarıda bulunmaktadır. Sözgelimi Ka'b b. Sa'îd el-Ganevî

(öl. ?/?), fütursuzca hareket etmesi ve canını tehlikeye atması sebebiyle eşi tarafından paylandığını öne sürmüş ve beyitlerde şöyle demiştir. (el-Asma'î, 1998, s. 71, 74):

لَقَدْ أَنْصَبَتْنِي أُمُّ قَيْسٍ تَلُومُنِي وَمَا لَوْمُ مِثْلِي بَاطِلاً بِجَمِيلِ
تَقُولُ أَلَا يَا اسْتَبِقْ نَفْسَكَ لَا تَكُنْ تُسَاقُ لِغَبْرَاءِ الْمَقَامِ دَخُولِ
أَرَاكَ امْرَأً تَرْمِي بِنَفْسِكَ عَامِداً مَرَامَى تَغْتَالُ الرِّجَالَ بِغُولِ

Ümmü Kays'ın şahsımı paylıyor olması beni yormuştur. Benim gibisinin haksız yere paylanması güzel bir şey değildir.

Bana diyor ki: "Dikkatli ol! Yetiş canını kurtar. Kabrin tozlu kuyusunda ikamet etmeye sürülme.

Canını tekin olmayan (tehlikeli) yerlere bilerek atan bir kimse olarak görüyorum seni. Adamları musibetle canından eden (yerlere)."

Câhiliye devri Arap şiirinde eşe karşı zor kullanıldığına işaret eden beyitlere de rastlanmaktadır. Bu duruma, koyduğu yasağa uyulması gerektiği yolunda eşine uyarıda bulunan eş-Şenferâ'ya ait beyitler örnek gösterilecek mahiyettedir. eş-Şenferâ, beyitlerde şöyle demektedir (eş-Şenferâ, 1996, s. 79):

إِذَا مَا جِئْتِ مَا أَنْهَاكِ عَنْهُ فَلَمْ أُنْكِرْ عَلَيْكِ فَطَلِّقِينِي
فَأَنْتِ الْبَعْلُ يَوْمَئِذٍ فَقُومِي بِسَوْطِكِ لَا أَبَا لَكِ فَاضْرِبِينِي

Sana yasakladığım bir şeyi yaparsan ve ben de seni yadırgamazsam beni boşa.

İşte o gün sen kocasın. Be babasız kalasıca! (Eğer dediğimi yapmazsam) kırbacını çek de vur bana.

Beyitlerde eş-Şenferâ, koyduğu yasağın eşi tarafından dikkate alınmamasını erkek davranışı olarak telakki etmektedir (er-Reşîdî. s. 50). Buna göre erkek olarak şair, eşine aba altından sopa göstermekte ve koyduğu yasağı dikkate almamakta ısrarcı olması durumunda eşini kırbaçla döveceğini ima etmektedir.

Şair el-A'şâ (öl. 7/629) ise kötü huylu eşine tahammül edememiş ve eşini boşamıştır. Beyitlerde boşadığı eşine kendisinden uzak durmasını söylemiş yoksa kafasına asa ile vuracağı yolunda tehdit dili kullanmıştır (el-A'şâ, 1992, s. 216):

أَيَا جَارَتِي بِينِي فَإِنَّكِ طَالِقَةٌ كَذَاكِ أُمُورُ النَّاسِ غَادٍ وَطَارِقَه
وَبِينِي فَإِنَّ الْبَيْنَ خَيْرٌ مِنَ الْعَصَا وَإِلَّا تَزَالُ فَوْقَ رَأْسِكِ بَارِقَه

Be kadın! (Benden) uzak dur. Zira (artık benden) boşsun. İnsanların durumları da böyledir; bir gider bir gelir.

(Benden) uzak dur. Zira uzak durmak asadan iyidir. Yoksa habire şimşek çakacak tepende.

Câhiliye devri Arap şiirinde karı-koca arasında ortaya çıkan sorunların mantıklı yaklaşımla üstesinden gelmeye çalışan eş örneğine de rastlanmaktadır. el-Hâris b. 'Abbâd, (öl. 570) amcaoğulları cihetinden evlidir ve zenci olan diğer çocuklarının aksine eşi beyaz tenli erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Şair bu durumu yadırgamış ve çocuğun başkasından olabileceği yolunda içine kurt düşmüştür. Gergin halde evi terk etmiş ve birkaç gün eve uğramamıştır. el-Hâris bir süre sonra eşinin yanına geri

dönmüştür. Eşi, kocasını sıcak karşılamış ve ona saygıda kusur etmemiştir. Ne var ki el-Hâris, sesini yükseltmiş ve eşine kaba davranmıştır. Daha sonra eşinin elinden tutmuş ve şu beyitleri okumuştur (el-Merzubânî, 1976, s. 110):

لَا تَمْشُطِي رَأْسِي وَلَا تَفْلِينِي وَاقْتَرِبِي هَلُمَّ أَخْبِرِينِي
مَا بَالُهُ أَحْمَرَ كَالْهَجِينِ خَالَفَ أَلْوَانَ بَنِيَّ الْجُونِ

Başımı tarama. Bitlerimi de ayıklama. Yaklaş hadi. Söyle bana

Bunun nesi var ki melez gibi beyaz? Zenci çocuklarımın renklerine aykırı?

Rivayetten ve beyitlerden de anlaşılacağı üzere şair, eşinin kendisini başkalarıyla aldatmış olabileceği yolunda kuşku duymuştur. Zira diğer çocukları kendisi gibi siyah tenli iken son çocuğu beyaz tenli olarak dünyaya gelmiştir. Her ne kadar başlangıçta evi terk etmiş olsa bile bir süre sonra nefis muhasebesi yapmış ve bu meseleyi eşiyle yüz yüze görüşmeye karar vermiştir. Mesele namus meselesi olduğundan aldatıldığına dair zihninde kesin kanaat oluşsa belki de eşinin hayatına son verecektir. Bu sebeple eşine resmî davranmakta ve temkinli yaklaşmaktadır. Normal şartlarda karı-koca arasında resmiyet olmayacağından kocanın saçını taramak ve kafasındaki bitleri ayıklamak belki de o dönemde samimiyet göstergesidir. Halbuki şair bu sefer eşinden saçını taramamasını ve kafasındaki bitleri ayıklamamasını istemiştir. Ardından kendisine yaklaşmasını ve ciddiyete bürünmüş sorgu hâkimi edasıyla çocuğun beyaz tenli olmasının sebebini dürüstçe bildirmesini istemiştir.

Kocası tarafından zan altında bırakılmasına tepki olarak el-Hâris'in eşi elini kocasının elinden çekmiş ve şu karşılığı vermiştir:

إِنَّ لَهُ مِنْ قِبَلِي أَجْدَادَا بِيضَ الْوُجُوهِ كُرُماً أَنْجَاداً
مَا ضَرَّهُمْ يَوْمَ لَقُوا شِدَادَا وَكَسَرُوا فِي صَدْرِهِ الْأَعْوَادَا
أَلَّا يَكُونَ لَوْنُهُمْ سَوَادَا؟

Benim cihetimden elbet onların ataları var. Beyaz yüzlü, asil ve cesur.

Güçlü düşmanla(rıyla) karşı karşıya geliyorlarsa ve düşmanın göğsünde mızrakları kırıyorlarsa

Renklerinin siyah olmamasının onlara ne zararı var?

Eşini pür dikkat dinleyen el-Hâris, yanıldığını anlamış ve yerinden fırlayarak eşinin gönlünü almaya çalışmıştır.

Görüleceği üzere el-Hâris'in eşi bunca ağır töhmet karşısında önce kocasına kızgın olduğunu hissettirmiş, ardından akla yatkın delil sunarak kocasını ikna etme cihetine gitmiştir. Nitekim her ne kadar kendisi siyah tenli olsa bile ataları arasında beyaz tenli kimselerin de bulunduğunu kocasına hatırlatmıştır. Atalarda var olan beyaz ten, asalet ve cesaret gibi özelliklerin birkaç kuşak sonra çocuğa kalıtım yoluyla geçebildiğini kocasına bildirmiştir. Kadın eş tarafından soruna hikmetle yaklaşılması ve delile dayalı mantıklı cevap verilmesi sonucunda muhtemel bir facianın önüne geçildiği anlaşılmaktadır.

2. Sadakatsizlik ve Kıskançlık

Eşler arasında ilişkilerin sağlıklı yürüyebilmesi dürüstlük ve sadakat prensiplerine riayet etmekle mümkündür. Bu hususta yapılan ihmaller ve ihlaller evlilik birliğini temelden sarsmaya veya tamamen sonlandırmaya yol açabilmektedir. Benzer biçimde yaratılış itibarıyla az veya çok hemen hemen her insanda var olan kıskançlık duygusu da ilişkilere zarar verebilmektedir.

Câhiliye devri Arap şiirinde eşler arasında yaşanmış sadakatsizlik ve kıskançlık örneklerine de rastlanmaktadır. Sözgelimi şair 'Urve b. el-Verd (öl. 30/694) Kinâneoğulları kabilesine baskın düzenlemiş ve Selma adında bir kadını ele geçirmiştir. Ardından Selma'yı azat etmiş ve Selma'yla evlenmiştir. On küsür yıl süren evlilikten çocukları olmuştur. Selma, bir keresinde yakınlarını çok özlediğini bahane etmiş ve kocası 'Urve'ye birlikte hacca gitme teklifinde bulunmuştur. Dönüş yolculuğunda Selma'nın akrabaları olan Kinâneoğullarının yurduna da uğrayacaklardır. 'Urve, Selma'nın bu teklifine sıcak bakmış ve birlikte Mekke'ye gitmişlerdir. Hac ibadetini tamamladıktan sonra planladıkları üzere Yesrib'e geçmişlerdir. Selma, Yesrib'in Nadîroğulları mahallesinde Kinâneoğullarına mensup akrabalarından bazı kimselerle karşılaşmıştır. Akrabalarından 'Urve ile görüşmelerini, kendisi gibi soylu bir kadının esir statüsünde olmasından utanç duyduklarını ve fidye karşılığında Selma'yı serbest bırakması yolunda 'Urve'ye teklif götürmelerini istemiştir. Teklife sıcak bakması durumunda Selma'yı özgür eş statüsünde geri isterse kabul edeceklerini de 'Urve'ye söylemelerini istemiştir. Selma, kocasına olan sadakati hususunda 'Urve'nin şüphe duymadığını ve 'Urve'den başkasına kimseyi tercih etmeyeceğini sandığını da eklemiştir. Selma ve akrabaları planladıkları komployu uygulamaya koyulmuşlar ve iyice sarhoş oluncaya kadar 'Urve'ye içki içirmişlerdir. Ardından baskı yoluyla 'Urve'den Selma'yı serbest bırakmasını talep etmişlerdir. 'Urve, aldığı alkolün de etkisiyle geceyi Selma ile geçirmesi ve ertesi gün Selma'ın görüşüne de başvurulması şartıyla teklifi kabul etmiştir. Ertesi gün Selma'ya konuyla ilgili görüşü sorulmuş o da akrabalarıyla kalmak istediğini söylemiştir. Daha sonra 'Urve'ye dönmüş ve şunları söylemiştir: "Bak 'Urve! Senden ayrılıyor olsam bile senin hakkında doğru bildiklerimi söyleyeceğim. Allah'a yemin olsun ki, senden başka daha iyi, gözünü haramdan daha çok sakınan, çirkin eylemlere daha az bulaşan, daha cömert olan ve namusunu daha fazla koruyan hiç kimseye elbise çıkaracak Arap kadını tanımıyorum. Seninle geçirdiğim süre zarfında her gün kabilene mensup bireyler arasında yaşamaktansa ölmeyi yeğledim. Halkından herhangi bir kadının "'Urve'nin cariyesi şöyle şöyle dedi" demesini duymak istemiyordum ama duyuyordum. Allah'a yemin olsun ki, artık Gatafân kabilesine mensup kadın yüzü görmek istemiyorum. Şimdi aklıselimle düşün. Çocuklarının yanına dön ve onlara iyi bak." 'Urve, beklenmedik bu gelişme karşısında hayal kırıklığına uğramış ve adeta yıkılmıştır. Oradan ayrıldıktan bir süre sonra duygularını pişmanlık ve hüzün dolu ifadelerle beyitlere şöyle yansıtmıştır (el-İsfahânî, 2002, s. 54; el-Hamevî 1997, s. 436; el-Verd, 1998, s. 62-64):

أَرِقْتُ وَصُحْبَتِي بِمَضِيقِ عَمْقٍ ... لِبَرْقٍ مِنْ تِهَامَةَ مُسْتَطِيرِ
سَقَى سَلْمَى وَأَيْنَ دِيَارُ سَلْمَى ... إِذَا كَانَتْ مُجَاوِرَةَ السَّرِيرِ
إِذَا حَلَّتْ بِأَرْضِ بَنِي عَلِيٍّ ... وَأَهْلِي بَيْنَ إِمَّرَةَ وَكِيرِ
ذَكَرْتُ مَنَازِلاً مِنْ أُمِّ وَهْبٍ ... مَحَلَّ الْحَيِّ أَسْفَلَ مِنْ نَقِيرِ
وَأَحْدَثُ مَعْهَدٍ مِنْ أُمِّ وَهْبٍ ... مُعَرَّسُنَا بِدَارِ بَنِي النَّضِيرِ

وَقَـالُـوا مَـا تَشَـــاءُ؟ فَـقُـلْـتُ أَلْـهُـو ... إِلَـى الْإِصْـــبَـاحِ، آثِـرَ ذِي الْأَثِـيـرِ
بِـآنِسَـــةِ الْـحَـدِيـثِ رُضَـــابُ فِـيـهَـا ... بُـعَـيْـدَ الـنَّـوْمِ كَـالْـعِـنَـبِ الْـعَصِـــيـرِ
أَطَـعْـتُ الْآمِـرِيـنَ بِصُـــرْمِ سَـــلْـمَـى ... فَـطَـارُوا فِـي عِضَـــاهِ الْـيَسْـــتَـعُـورِ
سَـــقَـوْنِـي الـنِّـسْءَ ثُـمَّ تَـكَـنَّـفُـونِـي ... عُـــدَاةُ اللَّهِ مِـــنْ كَـــذِبٍ وَزُورِ
وَقَـالُـوا لَسْـــتَ بَـعْـدَ فِـدَاءِ سَـــلْـمَـى ... بِـمُـغْـنٍ مَـا لَـدَيْـكَ وَلَا فَـقِـيـرِ
وَلَا وَأَبِـيـكَ لَـوْ كَـالْـيَـوْمِ أَمْـرِي ... وَمَـنْ لَـكَ بِـالـتَّـدْبِـيـرِ فِـي الْأُمُـورِ
إِذَنْ لَـمَـلَـكْـتُ عِصْـــمَـةَ أُمِّ وَهْـبٍ ... عَلَى مَـا كَـانَ مِنْ حَسَـــكِ الصُّـــدُورِ
فَـيَـا لَـلـنَّـاسِ كَـيْـفَ غَـلَـبْـتُ نَـفْسِـــي ... عَـلَـى شَـــيْءٍ وَيَـكْـرَهُـهُ ضَـــمِـيـرِي
أَلَا يـا لَـيْـتَـنِـي عَـاصَـــيْـتُ طَـلْـقـاً ... وَجَـبَّـاراً وَمَـنْ لِـي مِـنْ أَمِـيـرِ

Geceyi eşlik ettiğim kimselerle 'Amk[1] mevkisi boğazında uykusuz geçirdim. Tihâma cihetinden ufku aydınlatan şimşek nedeniyle.

(Bereket yağmurları) Selma'yı sulasın. (Şimdi) nerede Selma'nın diyarı? Serîr[2] bölgesine komşu olmuş ise.

'Alioğullarının yurdunda konakladığında. Ailem de İmmera ve Kîr[3] (dağları) arasında (olduğunda).

Nakîr[4] (mevkisi) eteğinde konuşlanmış kabilenin konaklama alanında (bir zamanlar) Ümmü Vehb'in uğradığı yerler aklıma düştü.

Ümmü Vehb'le karı-koca olarak en son Nadîroğulları mahallesinde beraber ol(muş)tuk.

Dediler ki: "Ne istiyorsun?" Ben de onlara dedim ki: "İlk ışıkların etrafı aydınlatacağı sabahın erken vaktine kadar zaman geçireyim"

Sohbetine doyum olmayan (Ümmü Vehb'le). Uykudan hemen önce ağzının suyu sıkılmış üzüm gibi (tatlı) olan.

Selma (konusunda) katı buyrukları olanlara boyun eğdim de 'Idâhu'l-Yeste'ûr[5] (adındaki) bölgede (adeta) uçtular (ve gözden kayboldular).

(O gece) bana içki içirdiler. Ardından yalan ve dolanla etrafımı kuşattılar (kahrolası) Allah'ın düşmanları. Ve şunu dediler: "Selma'nın fidyesini (aldıktan) sonra artık ne zenginsin ne de fakir. Elindekidir sahip olduğun."

Babanın (hayatı) aşkına beni dinle! Bugünkü gibi (ayık) durumda olsaydım kim sana (komplo) kurabilirdi bu işlerde?

[1] Beyitte yer alan 'Amk Medine-i Münevvere yakınında bir mevki ismidir (bkz. İsfâhânî, 2008, s. 54).
[2] Beyitte yer alan Serîr Kinâneoğulları yurdunda bir mevki ismidir (bkz. İsfâhânî, 2008, s. 54).
[3] Beyitte yer alan İmmera ve Kîr iki dağ ismidir (bkz. İsfâhânî, 2008, s. 54).
[4] Beyitte yer alan Nakîr bir mevki ismidir (bkz. İsfâhânî, 2008, s. 54).
[5] Beyitte yer alan 'Idâhu'l-Yeste'ûr, Medine-i Münevvere'nin taşlık bölgesi karşısında bir mevki ismidir (bkz. Hamevî, 1997, s. 436).

Bu durumda Vehb'in annesini zapt ederdim sinelerde (birikmiş) düşmanlığa rağmen.

O halde ey ahali nasıl oldu da vicdanımın rahatsız olduğu bir şeyi zorla kendime kabul ettirdim!

Dinleyin! Keşke (kardeşim) Talk'ı ve (amcamın oğlu) Cabbâr'ı[6] *dinlemeseydim. Bana danışman olacak (ve yol gösterecek başka) kim var(dı) ki?*

Beyitlerden şairin, birlikte yaşadıkları on küsur yıl boyunca eşi Selma'ya iyi davrandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple şair, eşi Selma'nın vefasız olacağını aklının ucundan bile geçirmemiştir. Ne var ki eşi, içten içe şairden nefret etmiştir. Zira şair, baskın sırasında Selma'yı kaçırmış ve azat ettikten sonra onunla evlenmiştir. Hâlbuki Selma asil bir aileye mensuptur. Bu sebeple kocasının mensubu bulunduğu kabile kadınları tarafından hakkında "'Urve'nin cariyesi" denilmesini bir türlü hazmedememiştir. 'Urve'den çocukları olduğu halde kocasından ve kocasının kabilesinden kurtulmak amacıyla zihninde plan kurmuş ve ilk fırsatta planını hayata geçirmiştir. Hal böyle olmakla birlikte beyitlerde şair, Selma'yı hayırla yâd etmekte ve hakkında olumsuz söz söylememektedir. Elbet bu durum, şairin Selma'yı gönülden sevdiğine ve on küsur yıl boyunca Selma ile geçirdiği güzel hatıralara saygı duyduğuna delalet etmektedir.

Câhiliye devri Arap şiirinde eşler arasında görülebilen sadakatsizlik ve kıskançlık sebebiyle kadın ölümüne de rastlanmaktadır. Gassânoğulları kabilesine mensup bir adam, el-Hâris b. 'Amr el-Kindî'ye (öl. 531) baskın düzenlemiştir. Baskın sırasında el-Hâris evden uzakta bir yerdedir. Adam, el-Hâris'in eşi Hind'i kaçırmış ve Hind'le beraber olmuştur. Hind, adamdan hoşlanmıştır. Adama: "Acele et ve canını kurtar. Allah'a yemin olsun ki kocamın sanki çöl dikeni yemiş deve gibi ağzını açmış sana doğru gelmekte olduğunu görüyorum" demiştir. el-Hâris olanları öğrenmiş ve adamı takibe koyulmuştur. Sonunda onlara yetişmiş ve adamı öldürmüştür. Ardından Hind'e "Seninle beraber oldu mu?" diye sormuştur. Hind de "Vallahi evet. Kadınlar onun gibisiyle asla beraber olmamışlardır" cevabını vermiştir. el-Hâris, adamlarına Hind'i tutuklamalarını ve iki kısrak arasına bağlamalarını emretmiştir. Daha sonra kısraklar ters istikamete sürülmüş ve Hind parçalanarak can vermiştir. el-Hâris ardından şu iki beyti okumuştur (İbn 'Abdi Rabbih, 1983, s. 137):

كُلُّ أُنْثَى وَإِنْ بَدَا لَكَ مِنْهَا آيَةُ الْوُدِّ حُبُّهَا خَيْثَعُورُ

إِنَّ مَنْ غَرَّهُ النِّسَاءُ بِوُدٍّ بَعْدَ هِنْدٍ لَجَاهِلٌ مَغْرُورُ

Sana her dişiden sevgi emaresi gözükse bile (bil ki dişinin) muhabbeti seraptan ibarettir.

Kadınların sevgi (bahanesiyle) ayarttıkları kimse elbet cahildir kandırılmıştır. Hind'in (bana olan sadakatsiz davranışından) sonra.

Beyitlerden, Hind'in kocasına sadakatsiz davranması ve kocasını küçük düşürecek eylemler sergilemesi sebebiyle el-Hâris'in içine düştüğü öfke, kıskançlık ve nefret duygularının ileri boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hind, kendisini kaçıran adamla birlikte olmuş, adamdan hoşlanmış ve yakalanmaması için adama yardım etmiştir. Dahası kocasının sinir uçlarıyla oynamış ve adamla birlikte

[6] Beyitte adı geçen Talk şairin kardeşidir. Cabbâr ise amcasının oğludur (bkz. 'Urve, 1998, s. 64).

olduğunu itiraf etmiştir. Elbet bu durum, Hind'i böyle bir eyleme sevk edecek boyutta kocasıyla geçmişte sorunlar yaşadığına işaret eden göstergelerdendir.

Cinsel iktidarsızlık sebebiyle eşler arasında yaşanan sadakatsizlik örneğine şair İmru'u'l-Kays (öl. 540 dolayları) ile eşi Ümmü Cundub (öl. ?/?) arasında geçtiği öne sürülen rivayette de rastlanmaktadır. Ümmü Cundub, cinsel arzularını yerine getirmekte yetersiz kalan eşi İmru'u'l-Kays'a karşı öfkelidir. Bir defasında gece uyuduğu sırada eşi "Delikanlıların hası! Sabah oldu hadi kalk" diyerek şairi uyandırmak istemiştir. Şair uyku sersemliğiyle kalkmak istememiş ve uykusuna devam etmiştir. Bu sefer eşi aynı sözleri tekrarlamıştır. Şair sonunda gözlerini açmış, yatağından doğrulmuş ve henüz sabah olmadığını fark etmiştir. Eşine "Bu saatte beni neden uyandırdın?" diye sormuştur. Eşi bir süre cevap vermeden öylece kalmıştır. Şair, eşinden ısrarla cevap vermesini istemiştir. Bunun üzerine Ümmü Cundub, ilişki sırasında kocasından haz almadığını yüzüne vurmuştur. Durumunun farkında olan İmru'u'l-Kays, susmayı tercih etmiştir. Ertesi sabah kaldıkları çadıra şair 'Alkame b. 'Abde (öl. 325) uğramıştır. İki şair karşılıklı bazı beyitler okumuşlardır. Bir ara İmru'u'l-Kays, 'Alkame'ye "Şiirde ben senden ustayım" demiştir. 'Alkame, İmru'u'l-Kays'ın bu sözüne itiraz etmiş ve "Olur mu öyle şey? Şiirde ben senden daha ustayım. İstersen karşılıklı şiir söyleyelim" cevabını vermiştir. Ümmü Cundub'den de aralarında hakemlik yapmasını istemişlerdir. Önce İmru'u'l-Kays şu beyitle başlayan meşhur şiirini okumuştur (İmru'u'l-Kays, 1958, s. 41):

خَلِيلَيَّ مُرَّا بِي عَلَى أُمِّ جُنْدُبِ نُقَضِّ لُبَانَاتِ الْفُؤَادِ الْمُعَذَّبِ

İki dost yoldaşım! Beni Ümmü Cundub'e götürün de (aşk) acısından mustarip gönlün dertlerine çare bulalım.

Ardından 'Alkame şu beyitle başlayan şiirini okumuştur (İmru'u'l-Kays, 1958, s. 41; 'Alkametu'l-Fahl, 1969, s. 79):

ذَهَبْتَ مِنَ الْهِجْرَانِ فِي غَيْرِ مَذْهَبِ وَلَمْ يَكُ حَقّاً كُلُّ هَذَا التَّجَنُّبِ

Bu ayrılıkta yanlış yaptın. Bunca uzak durma doğru olmadı.

Her iki şairi de dinleyen Ümmü Cundub, görüşünü 'Alkame'nin lehine olacak biçimde yapmıştır. İmru'u'l-Kays, bu tutum karşısında sinirlenmiş ve Ümmü Cundub'u boşamıştır. Daha sonra 'Alkame, Ümmü Cundub'le evlenmiştir. Bu olay sebebiyle 'Alkame, *'Alkametu'l-fahl/Damızlık 'Alkame* lakabıyla şöhret bulmuştur (İmru'u'l-Kays, 1958, s. 40).

Rivayetten de anlaşılacağı üzere Ümmü Cundub, cinsel arzularının uzun süredir tatmin olamamasından mustariptir ve bir önceki gece bu durumu kocası İmru'u'l-Kays'ın yüzüne açıkça söylemiştir. Kuşkusuz bu durum, Ümmü Cundub'un arzularını birlikte tatmin edebileceği başka bir erkeği kocasına yeğlemeye ve kocasının aleyhine görüş beyan etmeye psikolojik olarak hazır olduğunu ortaya koymaktadır.

Câhiliye devri Arap şiirinde kocanın, eşinden uzak durması ve eşinin kusurlarını diline pelesenk etmesi sebebiyle hayatında başka kadının da olabileceği kuşkusuyla kıskançlık krizine giren kadın örneğine de rastlanmaktadır. Şair Zuheyr b. Ebî Sulmâ (öl. 639), çocukları Ka'b (öl. 24/645), Buceyr (öl. ?/?) ve Sâlim'in (öl. ?/) anneleri Kebşe bnt. 'Ammâr el-Gatafâniyye (öl. ?/?) ile evlidir. Kebşe, şairin

ihmalkâr davranışlarından, kusurlarını diline pelesenk etmesinden ve uzaklaşma çabalarından usanmıştır. Belli ki kadın içgüdüsüyle kocasının hayatında başka bir kadın olabileceğinden şüphelenmektedir. Tepki olarak kocasına bir daha yanına uğramamasını söyler. Zira iffetine düşkün bir anne olarak bu zamana kadar çocuklarını yetiştirmek için uğraş verdiğini ve şairin itibarını zedeleyecek kötü bir eylem yapmadığını düşünmektedir. Bu bakımdan kocasının kendisine yönelik bu davranışını hak etmediğini düşünmektedir. Kebşe'nin kıskançlık krizine girdiğini fark eden şair, bu durumu beyitlere yansıtmış ve eşinin endişelerini gidermeye çalışarak şunları söylemiştir (Ebû Sulmâ, 1980, s. 175):

وَقَـالَـتْ أُمُّ كَـعْـبٍ: لَا تَـزُرْنِـي فَـلَا، وَاللهِ مَـا لَـكَ مِـنْ مَـزَارِ
رَأَيْـتُـكَ عِـبْـتَـنِـي، وَصَـدَدْتَ عَـنِّـي وَكَيْفَ عَلَيْكَ صَـبْرِي وَاصْـطِبَـارِي؟
فَـلَـمْ أُفْسِـدْ بَـنِـيـكَ، وَلَـمْ أُقَـرِّبْ إِلَـيْـكَ مِـنَ الْـمُـلِـمَّـاتِ الْـكِـبَـارِ
أَقِـيـمِـي، أُمَّ كَـعْـبٍ، وَاطْـمَـئِـنِّـي فَـإِنَّـكِ مَـا أَقَـمْـتِ بِـخَـيْـرِ دَارِ

Ümmü Ka'b şöyle dedi: "Beni asla ziyarete gelme. Allah'a yemin olsun ki (benim yanımda) ziyaret edecek yerin yok.

Beni kötülediğini ve benden uzak durduğunu gördüm. Sana nasıl sabır ve tahammül edeyim?

Kaldı ki çocuklarını kötü yetiştirmedim. Başına büyük belalar da sarmadım."

"Ümmü Ka'b! Otur oturduğun yerde ve rahat ol. Zira (benimle) kaldığın süre (evimi bereketlendireceğinden) en hayırlı evde olacaksın."

Beyitlerden Kebşe'nin kadın içgüdüsüyle hareket ettiği ve zihninde bazı şüphelerin oluştuğu anlaşılmaktadır. Nitekim ortada makul sebep bulunmadan erkeğin eşinden uzak durması ve kusurlarını diline dolaması hayra alamet değildir. Bu durum, eşinin hayatında başka bir kadın olabileceği şüphesini akla getirmektedir. Bu bakımdan şair beyitlerde "Otur oturduğun yerde ve rahat ol" diyerek eşinin endişelerini giderme ihtiyacı hissetmekte ve eşinden övgüyle bahsederek onu psikolojik olarak rahatlatmaya çalışmaktadır. Ne var ki şair bir erkek olarak eşinin iç dünyasında çalkalanan kıskançlık duygularına beyitlerde yer vermemektedir. Halbuki beyitler Kebşe tarafından dile getirilmiş olsa iç dünyasında kopan fırtınaları ve kıskançlık duygularını olabildiğince dışa vuracağı muhakkaktır.

3. Geçimsiz Eşten Yakınma

Atalardan gelen genler, yetişme tarzı, kültürel edinimler ve cinsiyet farklılıkları karakter oluşumunda etkilidir. Bu sebeple eşler arasında bazı zamanlar uyum problemleri yaşanabilmektedir. Câhiliye devri Arap şiirinde de uyum problemlerine dayalı eşten yakınma örneklerine rastlanmaktadır. Hevâzin kabilesinin lideri (İbn 'Abdi Rabbih, 1983, s. 103) 'Urve er-Rahhâl b. 'Utbe'ye (öl. 592) ait olduğu öne sürülen beyitler bu duruma örnek gösterilecek mahiyettedir. 'Urve, ileri derecede şiddetli geçimsiz olduğu anlaşılan eşi Sa'be ile seksen yıl birlikte yaşamıştır. Şair, bu süre zarfında eşinin kendisine gün yüzü göstermediğini öne sürmüş ve beyitlerde şöyle demiştir (Kâlî, t.y., s. 36):

ثَـمَـانِـيـنَ حَـوْلاً لَا أَرَى مِـنْـكِ رَاحَـةً لَـهِـنَّـكِ فِـي الـدُّنْـيَـا لَـبَـاقِـيَـةُ الْـعُـمْـرِ
فَـإِنْ أَنْقَلِـبْ مِنْ عُمْرِ صَـــعْبَـةَ سَـــالِمـاً تَكُنْ مِنْ نِسَـــاءِ النَّاسِ لِي بَيْضَـــةَ الْعُقْرِ

Seksen yıl boyunca rahat (yüzü) görmedim senden. Vallahi bu dünyada ömür billah başıma belasın sen.

Sa'be'nin ömründen sağ salim kurtulursam, horoz yumurtası olsun nasibim el alemin kadınlarından.[7]

Beyitler, Sa'be'nin şiddetli geçimsizliği sebebiyle şairin seksen yıl boyunca çektiği acının ve ıstırabın boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Eşinden kurtulması durumunda tekrar hiçbir kadınla evlilik yapmayı düşünmemektedir. Bu durum, Sa'be'nin şaire hayatı zehrettiğine ve evlilik hayatından iyice soğuttuğuna işaret eden göstergelerdendir. Şair bir başka münasebetle söylediği beyitlerde de yine eşinin geçimsizliğinden dert yanmış ve kendi hayatına son vermeyi bile aklından geçirdiğini ifade ederek şöyle demiştir (Kâlî, t.y., s. 36):

فَـلَـوْ أَنَّ نَـفْـسِـــي فِـي يَـدَيَّ مُـطِـيـعَـتِـي لَأَرْسَـــلْـتُـهَـا مِـمَّـا أُلَاقِـي مِـنَ الْـهَـمِّ
وَلَـوْ كَـانَ قَـتْـلِـيـهَـا حَـلَالاً قَـتَـلْـتُـهَـا وَكَـانَ وُرُودُ الْـمَـوْتِ خَـيْـرًا مِـنَ الْـغَـمِّ
تَـعَـرَّضْـــتُ لِـلْأَفْـعَـى أُحَـاوِلُ وَطْـأَهَـا لَـعَـلِّـي أَنْـجُـو صُـــعَـيْـبَـةَ بِـالسَّـــمِّ
فَـيَـا رَبِّ اكْـفِـنْـهَـا وَإِلَّا فَـنَـجِّـنِـي وَإِنْ كَـانَ يَوْمِي قَبْلَهَـا فَـاقْضِـــيَنْ حَتْمِي

Şayet canım iki elimde buyruğuma boyun eğseydi, çektiğim dertten azat ederdim onu.

Canıma kıymam helal olsaydı (çoktan) kıymıştım. Ölüme gitmek (bunca) gamı çekmekten evla olurdu.

Yılana basmaya çalışarak kendimi yılana hedef yaptım. Zehrin etkisiyle Sa'becik'ten kurtulurum ümidiyle.

Ey Rabbim! Kefene bürü onu. Olmadı kurtar beni. (Ecel) günüm ondan önce ise ne olur (şimdi) bitir işimi.

Beyitlerden anlaşıldığı üzere şair, eşinin geçimsizliğinden bıkmış usanmıştır. Öyle ki canına kıymak helal olsa intihar etmeyi dahi düşünmektedir. Yılan önüne atlamayı, bilerek yılana basmayı, yılan tarafından zehirlenmeyi ve zehrin etkisiyle ölmeyi aklından geçirmektedir. Yüce Allah'a eşinin canını bir an evvel alması veya eşinden önce kendi ruhunu kabzetmesi için dua ve niyaz etmektedir. Elbet bütün bunlar şairin içine düştüğü çaresizliğin boyutu hakkında ipuçları vermektedir. Hal böyle olmakla birlikte şairin Hevâzin gibi büyük bir kabilenin lideri olmasına rağmen eşinin şiddetli geçimsizliği karşısında çaresiz kalsa bile seksen yıl eşiyle beraber yaşamayı sürdürmüş olması dikkate şayandır. Topluma her açıdan örnek konumdaki liderin seksen yıl boyunca eşinin şiddetli geçimsizliğine töreler sebebiyle tahammül etmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Câhiliye devri Arap şiirinde geçimsiz kocayı hicveden kadın örneğine de rastlanmaktadır. Ümmü's-Sarîh bnt. Evs (öl. ?/?) beyitlerde kocasının geçimsizliğini şu ifadelerle hicvetmiştir (Ebû Tâhir, 1908, s. 118):

كَـأَنَّ الـدَّارَ يَـوْمَ تَـكُـونُ فِـيـهَـا عَـلَـيْـنَـا حُـفْـرَةٌ مُـلِـئَـتْ دُخَّـانَـا

[7] Beyitte yer alan بيضة العقر ifadesi "horoz yumurtası" anlamında atasözü olup bir defa gerçekleşen ve yeniden tekrarlanmayan hususlar için kullanılmaktadır (bkz. Meydânî, 2004, s. 138, 139).

فَلَيْتَكَ فِي سَفِينِ بَنِي عَبَّادٍ طَرِيداً لَا نَرَاكَ وَلَا تَرَانَا
وَلَيْتَكَ غَائِبٌ بِالْهِنْدِ عَنَّا وَلَيْتَ لَنَا صَدِيقًا فَاقْتَنَانَا
وَلَوْ أَنَّ النُّذُورَ تَكُفُّ عَنْهُ لَقَدْ أَهْدَيْتُهَا مِائَةً هِجَانَا

Evde olduğun gün sanki ev, içi duman dolu bir çukura dönüşüyor.

Keşke Benî 'Abbâd'ın gemisinde sürgün olsan da ne biz seni görsek ne de sen bizi görsen.

Keşke bizden ırak olsan Hindistan'da. Keşke bize bir dost olsa da bizi sahiplense.

Yüz yarış devesi bağışlardım adaklar bizi ondan kurtaracak olsa.

Beyitlerde şair, geçimsiz olan kocasının ev halkına hayatı zehretmesi sebebiyle oluşan kasvetli atmosferi teşbih sanatı kullanarak zihinlere yaklaştırmaya çalışmakta ve evini boğucu dumanla kaplı nefes alınması imkânsız bir çukura benzetmektedir. Bu sebeple kocasından kurtulmak için onun Hindistan gibi uzak diyarlara sürgün olarak gönderilmesini ve kendilerine bir dostun sahip çıkmasını arzu etmektedir. Dahası eşinin uzak durması yolunda garanti verilse yüz adet necip yarış devesini adak olarak hibe etmeyi bile gözden çıkarmış durumdadır. Görüleceği üzere beyitlerde bir eş ve kadın olarak şair, hiciv sanatı yoluyla kocasının başına gelebilecek her türlü kötülüğe rıza göstereceğini öne sürmektedir. Elbet bu durum kocasının geçimsizliği karşısında şairin hissettiği psikolojik sıkıntının boyutları hakkında ip uçları vermektedir.

4. Kocanın Ardından Mersiye Okuma

Câhiliye devri Arap toplumu aile yapısında kadın, kocayı huzur bulacağı sığınağı ve rızkını temin edeceği rızık kaynağı olarak görmüştür (Cumu'ah, 1982, s. 62). Bu sebeple kocanın vefat etmesi veya savaş meydanlarında öldürülmesi durumunda ardından gözyaşları dökmüş ve ağıtlar yakmıştır. Hal böyle olmakla birlikte "koca bulunur ama kardeş bulunmaz" (Cumu'ah, 1982, s. 67) mantığıyla hareket etmiş ve kocanın ardından kardeşe ve babaya üzüldüğü kadar içten üzülmemiştir. Kocada var olan güzel hasletleri sıralamakla ve yakınlarını kocasının intikamını almaya teşvik etmekle yetinmiştir (Cumu'ah, 1982, s. 67).

Câhiliye devri Arap şiirinde ölen kocanın ardından mersiye okuyan eşlere de rastlanmaktadır. Sözgelimi el-Heyfâ' bnt. Subayyih el-Huzâ'iyye (öl. ?/?) kocası Nevfel et-Taglibî'nin (öl. ?/?) katıldığı bir savaşta öldürülmesinin ardından perişan halde elbiselerini yırtmış ve yanaklarını tırmalayarak ağıtlar yakmıştır. Şair içine düştüğü içler acısı durumu beyitlere şu ifadelerle yansıtmıştır (Yemût, 1934, 41; Fevvâz, 2015, 870):

أَبْـكِـي وَأَبْـكِـي بِـإِسْـــفَـارٍ وَإِظْـلَامِ عَلَى فَتًى تَغْلِبِيّ الْأَصْـــلِ ضِـــرْغَـامِ
لَـهَـفِـي عَـلَـيْـهِ وَمَـا لَـهَـفِـي بِـنَـافِـعَـةٍ إِلَّا تَـكَـافُـحُ فُـرْسَـــانٍ وَأَقْـوَامِ
قُـلْ لِـلْـحُـجَـيْـبِ لَـحَـاكَ اللَّهُ مِـنْ رَجُـلٍ حُـمِّـلْـتَ عَـارَ الـنَّـاسِ مِـنْ سَـــامِ
أَيَقْـتُـلُ ابْـنُـكَ بَـعْـلِـي يَـا بْـنَ فَـاطِـمَـة وَيَشْـــرَبُ الْـمَـاءَ؟ ذَا أَضْـــغَـاثُ أَحْـلَامِ
وَاللَّهِ لَا زِلْـــتُ أَبْـكِـيـــهِ وَأَنْـدُبُـــهُ حَـتَّـى تَـزُورَكَ أَخْـوَالِـي وَأَعْـمَـامِـي
بِـكُـلِّ أَسْـــمَـرَ لَـدْنِ الْـكَـعْـبِ مُـعْـتَـدِلٍ وَكُـلِّ أَبْـيَـضَ صَـــافِـي الْـحَـدِّ قَـمْـقَـامِ

Gün ağarırken ve karanlık çökerken Taglib asıllı bir aslan delikanlıya ağladıkça ağlıyorum.

Hayıflanmam onadır. Gel gör fayda etmiyor hayıflanmam. Süvarilerin ve halkların vuruşması dışında.

Huceyb'e şunu söyle: "Allah kahretsin seni (boyu devrilesi) adam! Sâm ırkına mensup herkesin utancını üstüne aldın."

"Be Fâtıma'nın oğlu! Senin oğlun kocamı öldürecek de (rahatça) su mu içecek? Karmaşık boş hayaller bunlar."

"Allah'a yemin olsun ki hala ona ağlıyor ve yasını tutuyorum. Ta ki dayılarım ve amcalarım senin ziyaretine gelinceye kadar"

"Orta halli her bir esnek mızrakla ve ucu saf (çelikten yapılı) parıldayan büyük kılıçla."

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere şair psikolojik olarak yıkılmıştır. Yüreği yanmış ve gece gündüz gözyaşı akıtmıştır. Aslan gibi delikanlı kocasına hayıflanmış ve savaş meydanında öldürülmüş olmasını kabullenmekte zorlanmıştır. Ne var ki hayıflanma tek başına fayda vermemektedir. O halde dayıları ve amcaları bir olup kocası Nevfel'in intikamını almak için harekete geçmek durumundadırlar. Şair, beyitler aracılığıyla katilin babasına tehditler savurmakta ve bundan sonra oğlunun rahat su içemeyeceğini öne sürmektedir. Zira dayıları ve amcaları pek yakında silahlarla saldırıya geçecekler ve katili öldürerek kocasının intikamını alacaklardır. İşte o zaman içindeki intikam ateşi sönecek ve rahat uyku uyuyabilecektir. Şair, içine düştüğü ruhsal çöküntüyü ve duygu yoğunluğunu beyitlere başarıyla yansıtmıştır. Duygularında samimi olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer kadın şair Fâtıma bnt. el-Ahcem de (öl. ?/?) kocası Cerrâh'ın (öl. ?/?) ardından gözyaşı dökmüş ve beyitlerde şöyle demiştir (el-Merzûkî, 2003, s. 642-644):

يـا عَـيْـنِ بَـكِّـي عِـنْـدَ كُـلِّ صَـــبَـاحِ جُـودِي بِـأَرْبَـعَـةٍ عَـلَـى الْـجَـرَّاحِ
قَـدْ كُـنْـتَ لِـي جَـبَـلاً أَلُـوذُ بِـظِـلِّـهِ فَـتَـرَكْـتَـنِـي أَضْـــحَـى بِـأَجْـرَدَ ضَـــاحِ
قَـدْ كُـنْـتُ ذَاتَ حَمِيَّـةٍ مَـا عِشْـــتَ لِي أَمْشِـــي الْـبَـرَازَ وَكُـنْـتَ أَنْـتَ جَـنَـاحِ
فَـالْـيَـوْمَ أَخْضَـــعُ لِـلـذَّلِـيـلِ وَأَتَّـقِـي وَأَدْفَـــعُ ظَـــالِـــمِـــي بِـــالـــرَّاحِ
وَإِذَا دَعَـتْ قُـمْـرِيَّـةٌ شَـــجَـنًـا لَـهَـا يَـوْمًـا عَـلَـى فَـنَـنٍ دَعَـوْتُ صَـــبَـاحِ

Be gözüm! Her sabah yeniden ağla! Cerrâh'a cömertçe hıçkırıklara boğularak[8] *ağla!*

Gölgesine sığındığım dağ idin bana. Artık korunaksız bıraktın beni ulu orta.

Sen hayatta iken hamiyet sahibi idim. Şimdi ise (savunmasız) boşlukta yürümekteyim. Sen iki kanadım idin.

Bugün namerde dahi boyun eğiyorum ve ondan sakınıyorum. Bana haksızlık edeni usulca uzaklaştırıyorum.

Birgün dal üstünde efkarla bir kumru ötmüş ise "Vah sabahım!" diyerek hüzünleniyorum.

Beyitlerde şair, kocası Cerrâh'ın ardından ciğeri dağlanmış ve gözyaşlarına boğulmuştur. Acılarını hafifletmek amacıyla her sabah ağlama arzusundadır. Zira kendisine dayanak olan kocası sayesinde bir zamanlar başı dik yürüyor iken şimdi kimsesiz ve korumasızdır. Geçmişi yad etmek ve kocasına has övgüye değer özellikleri sıralayarak biraz olsun teselli bulmaya çalışmaktadır. Kocası hayatta iken tehlikeli anlarda adeta bir dağ gibi şaire sığınak olmuştur. Normal zamanlarda ise şairi arzu ve isteklerine uçuran kanatları konumunda olmuştur. Ne var ki artık korumasız ve namerde muhtaç haldedir. Bu sebeple zalime karşı alttan almakta ve şerrinden sükunetle kurtulmanın yollarını aramaktadır. Sabahları hüzünle şakıyan bir kumru gördüğünde acıları depreşmekte ve yeniden kedere boğulmaktadır. Görüleceği üzere şair duygularında samimidir.

el-Hırnık bnt. Bedr de (öl. 570) Kulâb günü[9] öldürülen kocası Bişr'in (öl. ?/?) ve oğullarının ardından okuduğu beyitlere yüreğinde hissettiği acıları şu ifadelerle yansıtmaya çalışmıştır (el-Ma'arrî, 1990, s. 39; Yemût, 1934, s. 80):

أَعَاذِلَتِي عَلَى رُزْءٍ أَفِيقِي ... فَقَدْ أَشْرَقْتِنِي بِالْعَذْلِ رِيقِي

فَلَا وَأَبِيكِ آسَى بَعْدَ بِشْرٍ ... عَلَى حَيٍّ يَمُوتُ وَلَا صَدِيقِ

وَبَعْدَ الْخَيْرِ عَلْقَمَةَ بْنِ بِشْرٍ ... إِذَا نَزَتِ النُّفُوسُ إِلَى الْحُلُوقِ

وَمَالَ بَنُو ضُبَيَّةَ بَعْدَ بِشْرٍ ... كَمَا مَالَ الْجُذُوعُ مِنَ الْحَرِيقِ

مَنَتْ لَهُمُ بِوَالِبَةَ الْمَنَايَا ... بِجَنْبِ قُلَابَ لِلْحَيْنِ الْمَسُوقِ

فَكَمْ بِقُلَابَ مِنْ أَوْصَالِ خِرْقٍ ... أَخِي ثِقَةٍ وَجُمْجُمَةٍ فَلِيقِ

نَدَامَى لِلْمُلُوكِ إِذَا لَقُوهُمْ ... حُبُوا وَسُقُوا بِكَأْسِهِمِ الرَّحِيقِ

هُمُ جَدَعُوا الْأُنُوفَ وَأَرْغَمُوهَا ... فَمَا يَنْسَاغُ لِي مِنْ بَعْدُ رِيقِي

Ağır bir kayıp nedeniyle bana sitemkâr olan kadın! Kendine gel! Zira sitemle boğazımı düğümledin.

Bişr'den sonra ne ölen bir canlıya ne de dosta üzülmeyeceğim babanın üzerine yemin olsun.

[8] Beyitte yer alan أربعة kelimesiyle hıçkırıklara boğularak ağlamak anlamında gözün burna yakın uçları kastedilmektedir bkz. 'Afîfî, 1932, s. 190).

[9] Kulâb günü, Esedoğulları toprakları içerisinde kalan Kulâb dağı eteğinde Esedoğulları ile Dubay'oğulları ve Ruhmoğulları arasında yaşanan çatışmanın adıdır. Kulâb günü, Bişr, Bişr'in çocukları, Hassân ve Şerahbîl adında iki kardeşi ve beraberindeki halkı öldürülmüşlerdir (bkz. el-Bağdâdî, 1986, s.51).

İyilik sahibi (oğlum) 'Alkame b. Bişr'den sonra da. Canlar boğazlara dayandığında. Bişr'den sonra Dubay'aoğulları yıkıldılar. Ağacın gövdeleri yıkıldığı gibi yangında.

Vâlibe (mevkisinde) Kulâb (dağının) kenarında karşılarına ölüme sevk için ecel çıktı.

Nitekim Kulab'da kendisine güven duyulan nice cömert savaşçının uzuvları ve parçalanmış kafatası var.

Hanedanlara yarendirler karşılaştıklarında. Saygı görürler ve şarap badelerinden içirilirler.

(Öldürülen o kahramanlar geçmişte) burunlar koparmışlar ve (burunları) yere sürtmüşlerdir. Artık (ağlamaktan boğazıma düğümlendiğinden) rahat yutamaz oldum tükürüğümü.

Beyitler aynı anda kocasını ve çocuklarını yitirmiş yüreği yaralı bir kadının acı dolu haykırışlarını ve duygu yoğunluğunu yansıtmaktadır. Şair, daha fazla perişan olmaması ve kendinden geçmemesi için yanında bulunan kadın tarafından paylanmaktadır. Ne var ki bunca yürek acısına tahammül etmekte ve duygularına hâkim olmakta zorlandığından kendi halinde kalmak istemektedir. Zira acılarını biraz olsun hafifletmeye, ağıtlar yakmaya ve gözyaşları akıtmaya ihtiyaç duymaktadır. Aralarında kocası, oğlu ve yakınlarının da bulunduğu çok sayıda saygın kimselere ait parçalanmış uzuvların ve kafatasının Kulâb'da kalmış olması üzüntüsünü daha da artırmaktadır. Bu sebeple kocası Bişr ve oğlu Alkame'ye dilediği kadar yeterince ağladıktan sonra savaşlarda ölen kimselere artık ağlamayacağına dair kendisini azarlayan kadına babasının üzerine yemin ederek söz vermektedir. Görüleceği üzere bütün bunlar şairin duygularında samimi olduğuna ve yüreğinde hissettiği üzüntünün ileri boyutta olduğuna işaret etmektedir.

Meşhur Arap şairi el-Hansâ' Tumâdır bnt. 'Amr da (öl. 24/645) tehlikelerle dolu yeraltı su kaynağında vefat eden ikinci kocası Mirdâs b. Ebî 'Âmir'in (öl. ?/?) ardından mersiye okumakta ve beyitlerde şunları söylemektedir (el-Hansâ', 2004, s. 102; eş-Şeybânî, 1988, s. 247-252):

أَلَا اخْتَارَ مِرْدَاساً عَلَى النَّاسِ قَاتِلُهُ ... وَلَوْ عَادَهُ كَنَّاتُهُ وَحَلَائِلُهْ

وَقُلْنَ أَلَا هَلْ مِنْ شِفَاءٍ يَنَالُهُ ... وَقَدْ مَنَعَ الشِّفَاءَ مَنْ هُوَ قَاتِلُهْ

وَقَدْ مَنَعَ الشِّفَاءَ مَنْ شَدَّ قَادِراً ... وَقَدْ عَلِقَتْ هِنْدَ بْنَ عَمْرٍو حَبَائِلُهْ

فَلَمَّا رَآه الْبَدْرُ أَظْلَمَ كَاسِفاً ... أَرَنَّ شَوَانٌ بُرْقُهُ فَمَسَايِلُهْ

رَنِيناً وَمَا يُغْنِي الرَّنِينُ وَقَدْ أَتَى ... بِنَعْشِكَ مِنْ فَوْقِ الْقُرَيَّةِ حَامِلُهْ

وَفَضَّلَ مِرْدَاساً عَلَى النَّاسِ فَضْلُهُ ... وَأَنْ كُلَّ هَمٍّ هَمَّهُ فَهُوَ فَاعِلُهْ

وَأَنْ رُبَّ وَادٍ يَكْرَهُ النَّاسُ هَبَطَهُ ... هَبَطْتَ وَمَاءٍ مَنْهَلٍ أَنْتَ نَازِلُهْ

تَرَكْتَ بِهِ لَيْلاً طَوِيلاً وَمَنْزِلاً ... تَعَاوَى عَلَى جَنْبِ الطَّرِيقِ عَوَاسِلُهْ

وَسَبْيٍ كَآرَامِ الصَّرِيمِ حَوَيْتَهُ ... خِلَالَ رِجَالٍ مُسْتَكِينٍ عَوَاطِلُهْ

فَعُدْتَ عَلَيْهِ بَعْدَ بُؤْسَى بِأَنْعُمٍ ... وَكُلُّهُمْ يُثْنِي بِهِ وَيُوَاصِلُهْ

مَتَى مَا تُعَادِلْ مَاجِداً تَعْتَدِلْ بِهِ ... كَمَا عَدَّلَ الْمِيزَانَ بِالْكَفِّ ثَاقِلُهْ

Dinleyin! ölüm[10] başkaları yerine Mirdâs'ı seçti. Gelinleri ve eşleri ziyaretine gelip (tedavisi için ellerinden geleni yapsalar) da

(Çaresizce) "Acaba dermanı olacak bir şifa var mıdır?" deseler de. Şifaya onun katili mâni olmuştur.

Şifaya şedit güç sahibi (ölüm) mâni olmuştur. (Ölümün) ipleri (bir zamanlar büyüklük taslayan) Hind b. 'Amr'ın[11] boynuna da takılmıştır.

Dolunay (Mirdâs'ı cansız) görünce tutularak karanlığa büründü. Şevân[12] dağı, kayalarıyla ve ovalarıyla kahrından feryat etti.

Feryat ki ne feryat! Ama fayda etmiyor feryat. Na'şını Kurayya'ya[13] (uğramadan) üst yoldan getirmiştir taşıyanı.

Mirdâs'ı erdemi üstün kıldı başkalarından. Ve de dert edindiği her iyiliğin faili olması.

Ve sen başkalarının inmekten sakındığı nice vadiye (korkusuzca) indin. Nice su yatağına da inmekteydin.

O (vadide) ve indiğin (derinliklerde) uzun bir gece geçirdin. (Ardından) dişi kurtlar yolun kenarında ulurken (oradan korkusuzca) ayrıldın.

Çöl ceylanları gibi ziynet eşyası takmamış[14] nice zavallı esir kadını (kurtardın da sana tabi atlı) adamların arasında onları koruma altına aldın.

Böylece zorluktan sonra o (kadınlara) lütuflarda bulundun. (Adamların da kadınları rahatlatmak amacıyla) övgüler yağdırmakta ve (hediyeler takdim ederek benzer eylemleri) sürdürmektedirler.

Ne zaman şanlı bir kimseyle eşit hareket etsen aşağı kalmazsın ondan. (Eliyle) ağırlık yapan kimsenin tartıyı avuçla dengelediği gibi.

Beyitler mersiye geleneğinin aksine pek fazla duygu yoğunluğu içermemektedir. Şair, sıradan ifadelerle kocası Mirdâs'ın vefat ettiğini ve gelinleri ile kızlarının ellerinden geleni yaptıkları halde hastalığından şifa bulmadığını belirtmektedir. Büyüklük taslayan 'Amr b. Hind gibi güç sahibi hükümdarlar da avcının elindeki ip misali ölüm ipine yakalanmışlardır.[15] Mirdâs'ın vefat etmesinin ardından dolunayın tutulması, karanlıklara bürünmesi ve Şevân dağının kayalarıyla ve ovalarıyla feryat etmesi gibi ifadeler de salt mübalağadan öteye gitmemektedir. Şair, Câhiliye devri mersiye şiirlerinde

[10] Beyitte yer alan قاتل lafzıyla ölüm kastedilmektedir (bkz. Şeyho, 1895, s. 109).

[11] Beyitte yer alan Hind b. 'Amr'la Hîre hânedânı 'Amr b. Hind kastedilmektedir. Dolayısıyla beyitte tashîf söz konusudur (bkz. Sa'leb, 1988, s. 248; Şeyho, 1985, s. 109).

[12] Beyitte yer alan شوان Tihame bölgesinde Suleymoğullarına ait taşlık alanda bir dağ veya bir vadi adıdır (bkz. Şeyho, 1895, s. 109).

[13] Beyitte yer alan القرية Arap Yarımadası'nın Yemâme bölgesinde kalan bir yerleşim birimidir (bkz. Bintu'ş-Şâtı', 1963, s. 89).

[14] Câhiliye devrinde özgür kadınlar tehlike anında gerçek kimliklerini kamufle etmek amacıyla ziynet eşyalarını çıkarmakta ve cariyelerin arasına karışmaktadırlar (bkz. Merzûkî, 2003, s. 173).

[15] Câhiliye şairi ölümü avcıya, insanları da sürüye benzetmektedir. Avcının oku veya elindeki ipi sürü içerisinde kime isabet ederse o ölmekte diğerleri ise kurtulmaktadır (bkz. Ebû Sulmâ, 1980, t.y., s. 84).

adet olduğu üzere Mirdâs'ta var olan erdem, iyilikseverlik, cesaret ve asalet gibi özellikleri sıralamakla yetinmektedir. Kardeşi Sahr'ın ardından söylediği duygu yüklü şiirlerle şöhret bulan şairin, Mirdâs'ın vefatı münasebetiyle okuduğu beyitlere yeterince duygu yoğunluğu yansıtmamış olması dikkate şayandır. Dahası şaire ait divanda Mirdâs'ın vefatıyla ilgili sadece yukarıdaki beyitler yer almaktadır. Şair, Mirdâs'la evlenmeden önce evlilik tecrübesi yaşamış ve kocası sebebiyle ekonomik sorunlara maruz kalmıştır (el-Hansâ', 2004, s. 102). Bütün bu gelişmelerin Mirdâs'ın vefatı sonrasında şairi pek fazla duygu yoğunluğu yaşamamaya sevk etmiş olması ihtimal dahilindedir. Mirdâs'ın ikinci kocası olması dikkate alındığında "Koca bulunur ama kardeş bulunmaz" şeklindeki Câhiliye anlayışının da bu ihtimali güçlendirdiğini söylemek mümkün gözükmektedir.

Sonuç

Câhiliye devri Arap şiirinde bir eş olarak kadın algısı dönemin karı-koca ilişkilerini yakından tanıma açısından önem arz etmektedir. Ulaşılabilen kaynaklarda örnek teşkil edecek çalışma konusu şiirler incelenmiş ve şu sonuçlara varılmıştır:

Genel anlamda kadınlar, kocalara itaatkâr ve saygılıdırlar. Kocaların rahatsız olabilecekleri türden davranış sergilemekten uzak durmaktadırlar. Benzer biçimde kocalar da eşlerine saygılıdırlar ve eşlerin görüşlerine itibar etmektedirler. Bu bakımdan eşler arasındaki sevgi bağları genel anlamda güçlüdür. Eşten uzun süre ayrı kalan koca eşine özlem duymakta ve geçmişte birlikte yaşadıkları hatıralarla teselli bulma cihetine gitmektedir. Asil ailelere mensup kadınlar karı-koca arasını bozmak isteyenlere iyi davranmakta ve asaletlerine yakışır biçimde hiçbir şey olmamış gibi hareket etmektedirler.

Kocadan uzun süre haber alınamaması veya vefat etmiş olma ihtimalinin ağır basması durumunda kadın, yakınları tarafından başkasıyla evlenmeye ve yeniden hayat kurmaya zorlanmaktadır. Evli kadın bu şartlarda dahi kocasına olan sadakatini sürdürmek için çaba sarf etmektedir.

Câhiliye devri Arap toplumunda ideal kadın iffetini koruyan kadındır. Yolda yürürken dikkat çekmemek ve başındaki başörtüsünü düşürmemek için ağır adımlarla yürümekte, sağa sola iltifat etmemekte, yiyecek bulmanın zorlaştığı soğuk kış günlerinde yiyeceğini komşusuyla paylaşmakta, yabancı erkeklerle konuşurken az ve öz konuşmakta, kocanın onurunu zedeleyecek türden davranış sergilemekten kaçınmakta ve koca uzakta olduğu zamanlar evden dışarı çıkmamaktadır. Hal böyle olunca koca eve huzurla dönmekte ve etrafı reyhan kokusu kuşatmış gibi evde romantik bir atmosfer oluşmaktadır.

Kadın, kocayı hayattaki yegâne dayanağı ve sığınağı olarak görmektedir. Aynı zamanda kocanın hayatını kendi hayatının bir parçası kabul etmektedir. Bu bakımdan fütursuzca hareket eden ve hayatını tehlike atan kocanın akıbeti hususunda endişe duymakta ve dikkatli olması adına uyarı amacıyla kocayı paylamaktadır.

Câhiliye devri Arap şiirinde koca tarafından şiddete maruz kalan kadın örneğine de rastlanmaktadır. eş-Şenferâ'ya ait beyitlerde koca tarafından yasak getirilen bir şeyi yapması durumunda ima yoluyla kadının kamçı ile dövüleceğine dair tehdit dili kullanıldığı görülmektedir. İleri derecede geçimsiz olan kadın koca tarafından boşanmaktadır. Topluma örnek teşkil edecek konumdaki koca ileri

derecede geçimsiz olan eşine tahammül etmekte ve eşini boşamamaktadır. Karı-koca arasında çıkan anlaşmazlık veya yanlış anlaşılma gibi durumlarda akıllıca hareket ederek yuvanın dağılmasını önleyen kadın örneğine de rastlanmaktadır.

Başka erkekle kocayı aldatan sadakatsiz kadın, koca tarafından öldürülerek cezalandırılmakta veya boşanmaktadır. Buna mukabil geçimsiz koca, kadın tarafından hicvedilmekte ve kocanın Hindistan gibi uzak diyarlara gitmesi arzu edilmektedir.

Kadınlar, savaşlarda öldürülen veya macera peşinde koşarken ölen kocaların ardından gözyaşı dökmekte ve ağıtlar yakmaktadırlar. Kadın şairler yürekleri dağlayan içler acısı perişan hallerini ve iç dünyalarında çalkalanan duygu yoğunluklarını samimiyetle beyitlere yansıtmaktadırlar. Ünlü kadın şair el-Hansâ' tarafından ikinci kocası Mirdâs'ın ardından okunduğu öne sürülen beyitlerde ise diğer kadın şairlere kıyasla duygu yoğunluğu yüzeyseldir. Dahası el-Hansa''ya ait şiir divanında Mirdâs'ın ardından okunduğu anlaşılan sadece bir mersiye yer almaktadır. Bu durum, şairin Mirdâs'la evlenmeden önce yaşadığı evlilik tecrübesi ve kocası sebebiyle maruz kaldığı ekonomik sıkıntıyla ilintili olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. "Koca bulunur ama kardeş bulunmaz" şeklindeki Câhiliye anlayışı bu ihtimali güçlendirmektedir.

Sonuç olarak insanoğlu, ilk ataları Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın genleriyle kodlandığından doğal olarak Câhiliye devri Arap toplumu aile yapısı içerisinde bir eş olarak kadın profili ile günümüz kadın profilinin neredeyse benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkün gözükmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.



Kaynakça

'Afîfî A. (1932). *el-Mer'etu'l-'arabiyye fi cāhiliyyetihā ve islāmihā* (2 b., Cilt 1). Medine-i Münevvere: Mektebetu's-Sekâfe.

Aladağ, M. Ş. (2016). *Cahiliye ve İslam Dönemi Şiirinde İçerik.* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

'Alkame F. (1969) *Dīvānu 'Alḳameti'l-faḥl bi şerḥi'l-a'lem eş-Şentemerī.* thk. Lutfî es-Sakkâl, Duriyye el-Hatîb. Haleb: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Âmirî A. M. Sūratu'l-mer'e fi'ş-şi'ri'l-cāhilī vehmu'l-ustūra ev ustūratu'l-hakīka. *Câmi'atu San'â'Mecelletu'l-Endelus Li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye Ve'l-İctimâ'iyye. 7*(2), 285-336.

https://journals.iium.edu.my/arabiclang/index.php/jlls/article/view/256/166

Asma'î, A. (1998). *el-Aṣma'iyyāt.* thk. Muhammed Hammûd. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

A'şâ K. (1950). *Dīvānu'l-A'şā el-Kebīr.* thk. Muhammed Huseyn el-Cemâmîz: Mektebetu'l-Âdâb.

Atrakcî, A. (2002). *el-Mer'etu fî edebi'l-'asri'l-'abbāsī.* el-'Ayn: Merkezu Zâyid Li't-Turâs ve't-Târîh.

Bağdâdî, A. (1984). *Ḫızānetu'l-edeb* (2 b., Cilt 5). thk. 'Abdusselâm Muhammed b. Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.

Bek, M. vd. (1961). Eyy*āmu'l-'arab fi'l-cāhiliyye.* Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye.

Bintu'ş-Şâti', 'Â. (1963). *el-Ḫansā*'. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.

Cumu'ah, H. (1982). *er-Risā' fi'ş-şi'ri'l-cāhilī ve sadri'l-İslām.* (Yüksek Lisans Tezi) Dimaşk: Câmi'atu Dimaşk.

Dabbî, M. (1952). *el-Mufaḍḍaliyyāt* (6 b.). thk. Ahmed Muhammed Şâkir-'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.

Dayf, Ş. (1960). *Tārīhu'l-edebi'l-'Arabī el-'aṣru'l-cāhilī.* Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.

Ebû 'Ali Nebîl, H. (1998). *Şā'irātu'l-İslāmi'l-evvel dirāse naḳdiyye.* (2 b.). Kahire: Dâru'l-Haram Li'n-Neşr, 1998.

Ebû Sulmâ, Z. (1980). *Şi'ru Zuheyr b. Ebī Sulmā ṣan'atu'l-A'lem eş-Şentemerī.* thk. Fahruddîn Kabâve. Beyrut: Dâru'l-Âfâk el-Cedîde,.

Ebû Sulmâ, Z. (t.y.). *Dīvānu Zuheyr b. Ebī Sulmā*. thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Sâdır.

Ebû Tâhir, A. (1908). *Belāgātu'n-nisā'*. thk. Ahmed el-Ulfî. Kahire: Matba'atu Medreseti Vâlideti 'Abbâs el-Evvel.

Fevvâz, Z. (2015). *ed-Durru'l-mensūr fī ṭabaḳāti rabbāti'l-ḫudūr.* Birleşik Krallık: Muessesetu Hindâvî.

Gökhan, N. (2017). *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını.* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hamevî, Ş. (1977). *Mu'cemu'l-buldān* (Cilt 5). Beyrut: Dâru Sâdır.

Hansâ', T. (2004). *Dīvān.* thk. Hamdo Tammâs. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Hâşimî 'A. (1960). *el-Mer'etu fi'ş-şi 'ri'l-Cāhilī*. Bağdat: Matba'atu'l-Ma'ârif.

Hûfî, A. (1963). *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-cāhilī.* Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.

Huseyn N. İ. A. Mekānetu'l-mer'e ve ishāmātuhā fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-kadīm. *Journal of Linguistic and Literary Studies, 6*(1), 219-250.

https://journals.iium.edu.my/arabiclang/index.php/jlls/issue/view/62

İbn ‘Abdi Rabbih, A. (1983). *el-‘Iḳdu’l-ferīd*. thk. 'Abdulmecîd et-Terhînî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

İmru’u’l-Kays E. (1958). *Dīvānu İmri’i’l-Ḳayṣ.* thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif.

İsfâhânî, ‘A. (2002). *Kitābu’l-agānī* (3 b., Cilt 3). thk. İhsân Abbâs vd. Beyrut: Dâru Sâdır.

Kâlî, İ. (t.y.). *Kitābu’l-emālī* (Cilt 2). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Ma‘arrî, A. (1990). *Dīvānu’l-Ḫırnıḳ bnt. Bedr el-Hifān*. thk. Yusrî ‘Abdulganî ‘Abdullâh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

Merzubânî, M. (1976). *Eş’āru’n-nisā’.* thk. Sâmî Mekkî el-'Ânî vd. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub.

Merzûkî, M. (2003). *Şerḥu Dīvāni’l ḥamāse li Ebī Temmām*. thk. Garîd eş-Şeyh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

Meydânî, A. (2004). *Mecma’u’l-emsāl* (Cilt 1). thk. Nu'aym Huseyn Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

Meymûn, K. (1992). *Dīvānu Meymūn b. Ḳays. thk.* Hannâ Nasr el-Hıttî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Muhennâ, A. (2007). *el-Mer’etu fi şi’ri’s-sa’ālīk fi’l-cāhiliyyeti ve’l-İslām.* (Yüksek Lisans Tezi). Gazze: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Kulliyyetu'l-Âdâb.

Nahhâs, A. (1973). *Şerḥu’l-ḳaṣāidi’t-tis’i’l-meşhūrāt.* thk. Ahmed Hattâb. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye Li't-Tıbâ'ah.

Nas, İ. (1973). *el-‘Aṣabiyyetu’l-ḳabeliyye ve eseruhā fi’ş-şi‘ri’l-umevī.* Dimaşk: Dâru’l-Fikr.

Neccâr, İ. (1995). *Hukūku’l-mer’eh fi’ş-şerī’ati’l-İslāmiyye.* Amman: Mektebetu Dâri's-Sekâfe Li'n-Neşri ve't-Tevzî'.

Nefis, T. (2019). *Cahiliye Dönemi Şiirinde ve Nesrinde Ahlak Kültürü.* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reşîdî H. ‘A. R. (1433). *Ebniyetu’l-fi‘l fī dīvāni’ş-Şenferā.* (Yüksek Lisans Tezi). el-Câmi‘atu’l-İslâmiyye Kulliyyetu’l-Lugati’l-‘Arabiyye.

Reşid M. Remziyyetu'l-mer'e fi'ş-şi'ri'l-cāhilī. *Câmi‘atu İbn Haldûn Mecelletu Faslo el-Khitab, 5*(2), 189-206.

https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/81/3/1/44557

Sa'leb, A. (1988). *Dīvānu’l-Ḫansā’.* thk. Enver Ebû Suveylim. Amman: Dâru 'Ammâr.

Salihoğlu H. (2019). Cahiliye Dönemi Evsiye Şiir Ekolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19*(2), 441-458.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/905524

Şenferâ, 'A. (1996). *Dīvānu’ş-Şenferā.* thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Şeyho, L. (1895). *Enīsu’l-culesā’ fi mulaḫḫasi Şerḥi Dīvāni’l-Ḫansā’.* Beyrut: el-Matba'atu'l-Katholokiyye.

Şeyho, L. (1991). *Şu’arā’u’n-naṣrāniyye ḳable’l-İslām* (4 b.). Beyrut: Dâru'l-Meşrık.

Tebrîzî, H. (1992). *Şerḥu dīvāni ’Antera.* thk. Mecîd Tarrâd. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

'Urve V. (1998). *Dīvānu ’Urve b. el-Verd*. thk. Esmâ' Ebû Bekr Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

Vefâ ‘İ. Z. (2016). *Sūratu’l-mer’e fi’ş-şi’ri’l-cāhilī İmruu’l-Kays unmūzecen*. (Yüksek Lisans tezi). Câmi‘atu Ebî Bekr Belkâid Telmesân Kulliyyetu’l-Âdâb ve’l-Lugât.

Yemût, B. (1934). *Şā'irātu'l-'Arab fi'l-cāhiliyyeti ve'l-İslām.* Beyrut: el-Matba'atu'l-Vataniyye.

Zevzenî, H. (1992). *Şerhu'l-mu'allaḳāt es-seb'.* thk. Kurul. Beyrut: ed-Dâru'l-'Âlemiyye.

Zu'l-Isba' H. (1973). *Dīvānu Zi'l-Isba' el-'Advānī.* thk. 'Abdulvehhâb Muhammed 'Ali el-'Advânî vd. Musul: Matba'atu'l-Cumhûr.

❋ ❋ ❋